

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav slavistických a východoevropských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Helena Stranjik

**Bilingvismus a jazykový management
v české menšině v Chorvatsku**

**Bilingualism and language management
in Czech minority in Croatia**

Praha, 2009

**Vedoucí práce:
PhDr. Mira Nábělková, CSc.**

Chtěla bych poděkovat PhDr. Míře Nábělkové, CSc. za vedení práce a doporučení literatury k problematice bilingvismu a jazykového managementu a ředitelce NVI Jednota Mgr. Libuši Stráníkové za pomoc v orientaci v situaci v české menšině v Chorvatsku.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 5. května 2009

Helena Stranjik

ANOTACE

Diplomová práce se věnuje problematice české menšiny v Chorvatsku, zdejší dvojjazyčnosti a jazykovému managementu na různých úrovních: od úrovně jednotlivce, přes úroveň zde žijící české menšiny a místní samosprávu, až po úroveň státu a jeho zákonů.

V první kapitole jsou shrnuty dějiny přistěhování Čechů na území dnešního Chorvatska, převážně v průběhu 19. století, a jejich postupné organizování po té, co se po rozpadu Rakousko-Uherska ocitnou mimo území mateřského státu. Druhá kapitola popisuje současnou situaci v menšině – její organizační strukturu, kulturní život, školství a informační a vydavatelskou činnost. Důležité je také zajištění její existence v zákonech a Ústavě státu.

Třetí kapitola je věnována jazykové situaci v české menšině v Chorvatsku: česko-chorvatskému a chorvatsko-českému bilingvistu, rozrůzněnosti dialektologického původu jazyka, jazyku jako systému a faktorům, které na jazyk a jeho uživatele působí. Kapitola je doplněna ukázkami mluveného a psaného projevu českých krajanů.

Poslední kapitola popisuje průběh a výsledky výzkumu prováděného v menších firmách s jazykově smíšenými zaměstnanci v městě Daruvaru a jeho okolí. Z hlediska jazykového managementu jsem se snažila o zjištění jazykové kompetence, jazykového chování a plánování na úrovni jednotlivých zaměstnanců i na úrovni podniků.

Klíčová slova:

česká národnostní menšina v Chorvatsku, jazyk menšiny, bilingvistus, jazykový management, firemní komunikace

ABSTRACT

This thesis attends to the issue of a Czech minority in Croatia, local bilingualism and language management on various levels: from the level of an individual, over the level of the entire Czech minority living there and local government, up to the state level and its laws.

In the first chapter I have summarized the history of Czech migration to the territory of today's Croatia, mainly during the 19th century, and their gradual organization after they found themselves located out of their home country when the Austria-Hungary dismembered. The second chapter describes current situation in the minority – its organizational structure, cultural life, school system and its information and publishing activities. The safeguard of its existence by law and constitution is also of importance.

The third chapter dedicates to the language situation in the Czech minority in Croatia: Czech-croatian and Croatian-czech bilingualism, differentness in dialectological origin of the language, language as a system and factors that influence both, the language and its users. The chapter is supplemented by the examples of spoken and written discourse of Czech fellow countrymen.

The last chapter describes the progression and results of a research that was performed in minor companies with mixed language employees in the town of Daruvar and its surroundings. From the language management point of view I have endeavored to find language competence, language behavior and planning both on the level of individual employees and on the level of companies.

Key words:

Czech national minority in Croatia, language of a minority, bilingualism, language management, corporate communication

OBSAH

1. ÚVOD	8
2. PŘISTĚHOVÁNÍ ČECHŮ DO CHORVATSKA	11
2.1 V novém státě	14
2.2 Období po druhé světové válce - Češi v Jugoslávii	19
2.3 Češi v Chorvatsku	23
3. ČESKÁ MENŠINA V CHORVATSKU DNES	25
3.1 Svaz Čechů a České besedy	28
3.2 České školství	30
3.3 Informační a vydavatelská činnost	33
3.4 Počet Čechů v Chorvatsku	35
4. JAZYK ČESKÉ MENŠINY V CHORVATSKU	36
4.1 Dialektologická rozrůzněnost	37
4.2 Jazykový systém současné menšinové češtiny	39
4.3 Faktory působící na užívání češtiny	46
4.4 Menšinový jazyk v zákonech RCH a stanovách města Daruvar	49
5. VÝZKUM	52
5.1 Statistika výzkumu	61
5.2 Hodnocení výzkumu	63
6. ZÁVĚR	68
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	70
SEZNAM PŘÍLOH	74

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

č. – česky

ČZŠ – česká základní škola

d.o.o. – s.r.o. (društvo s omezenou odpovědností)

ch. – chorvatsky

jaz. – jazykový

např. – například

NDH – Nezávislé Chorvatsko (Nezavisla država Hrvatska)

NVI – Novinově vydavatelská instituce

resp. – respektive

RCH – Republika Chorvatsko

s.r.o. – společnost s ručením omezeným

SFRJ – Suverénní federativní stát Jugoslávie (Suverena federativna republika Jugoslavija)

tzv. – takzvaný

ZŠ – základní škola

1. ÚVOD

České menšině v Chorvatsku byla věnována pozornost mnoha badatelů, samotných krajanů nebo odborníků, z různých hledisek. Její historii se soustavně věnoval především Josef Matušek, který sepsal dějiny přistěhování Čechů do Chorvatska a jejich postupné organizování do spolků, které mělo už na začátku 20. století vést k udržení české národnosti, jazyka a kultury, až do období druhé světové války. Dějiny menšiny v druhé polovině 20. století nejsou soustavně zpracovány - v dílčích studiích se jim věnovali Jaroslav Pánek, Zdeněk Uherek, z krajanských řad Otto Sobotka, Alois Daněk, Otokar Kolouch, Václav Herout, Jiřina Staňová, Karel Bláha, Josef Vinter a další. Krajanskými archiváliemi se zabývali Alexandra Blodigová a Jan Kahuda. Tématu reemigrace Čechů z Chorvatska se věnovali např. Jaroslav Vaculík a Helena Nosková, Hana Pelikánová o ní napsala diplomovou práci.

Uchovávání českých zvyků a obyčejů, i jejich proměny v průběhu let existence v jiném prostředí mapovali od šedesátých let minulého století čeští etnologové Iva Heroldová, Hannah Laudová, Josef Vařeka, Hana Laušmanová, a z řad české menšiny etnoložky Vlasta Šabićová a Sylvie Sittová.

Nově se krajanskou komunitou ze sociologického hlediska zabývali studenti Filozofické fakulty Univerzity Pardubice pod vedením Davida Festy.

Krajanskou literaturu zkoumali například Josef Matušek a Ruda Turek.

Jazyku příslušníků české menšiny v Chorvatsku bylo věnováno poměrně dost pozornosti především z hlediska popisu jeho dialektologické rozrůzněnosti: od konce padesátých do začátku sedmdesátých let dvacátého století zde byly prováděny výzkumy za účelem vytvoření Českého jazykového atlasu, na kterých se podíleli čeští studenti z krajanských řad pod vedením odborníků jako jsou Jaromír Bělič a Pavel Jančák.

Jazykový systém českých krajanů v Chorvatsku nejpodrobněji popsal v šedesátých letech ve své disertační práci bělehradský bohemista Dragutin J. Mirković. V posledních letech se některým vybraným problémům a vlivu chorvatštiny na krajanskou češtinu věnovala bohemistka provdaná do menšinového prostředí Marie Sohrová.

Veškerá dosavadní bádání v oblasti jazyka menšiny vnímají jazyk Čechů v Chorvatsku jako jednotlivý systém, který lze popisovat staticky. Nezohledňují rozdíly mezi jednotlivými krajany s jejich jazykovou kompetencí, jazykovým chováním a faktory, které na jednotlivce působí v průběhu života a v daném okamžiku promluvy. Přitom právě v prostředí menšiny jsou tyto faktory velmi důležité, neboť jazyková kompetence a míra ovlivnění mateřského jazyka jazykem většiny se velmi různí. Na jazyk je tedy třeba pohlížet dynamicky se všemi faktory, které mohou působit na jednotlivce a jeho motivaci při výběru jazyka v konkrétních situacích, ale i faktory, které působí na menšinu a její jazyk jako celek.

Tímto způsobem, propojením jazyka a společnosti, k jazyku přistupuje sociolingvistika, která se prosazuje především od druhé poloviny 20. století. Do dneška se sociolingvistika rozdělila do mnoha směrů a teorií, jedním z nichž je jazykový management, který v osmdesátých letech zformovali B. H. Jernudd a J. V. Neustupný v návaznosti na teorii jazykového plánování a zároveň jako její překonání. Jazykový management se zaměřuje na spravování promluv a jazyka, resp. korekční aktivity provázející produkci promluv. Oproti jazykovému plánování je pojat komplexněji, neboť se nezaměřuje jen na makrosituace, čili plánován na úrovni státu, ale jazykové problémy vnímá také na úrovních nižších, např. místní samosprávy, jednotlivých organizací a různě velkých skupin i jazyka jednotlivce. Východiskem jazykového managementu je identifikace jazykového problému samotnými mluvčími v průběhu komunikace (nikoli jako v případě jaz. plánování experty působícími ve státních institucích). Z identifikovaného problému vycházejí jaz. postoje, ideologie a organizovaný jaz. management na úrovni státu, ukázkou jehož nejsložitějších systémů je jazyková politika nebo vyučování jazyků. K řešení jazykových problémů přistupuje jaz. management realisticky a oproti teorii jaz. plánování připouští neřešitelnost některých problémů.

Obecně má jazykový management jako proces pět fází (Neustupný, 2002, str. 436):

1. v interakci vznikají odchylky od norem jednání (deviation)
2. těchto odchylek si mluvčí povšimnou (noting)
3. takové odchylky hodnotí pozitivně či negativně (evaluation)
4. plánují úpravu povšimnutých odchylek (adjustment design)
5. a úpravu odchylek provedou (implementation)

Proces jazykového managementu nemusí proběhnout do konce, může být v kterékoli své fázi ukončen: mluvčí si nemusí vzniklých odchylek povšimnout, nebo si odchylek povšimnou, ale nehodnotí je atd. Naplánovaná úprava odchylky může mít různou formu, například opakování výrazu, nahrazení výrazu jiným, vysvětlení výrazu, anebo na vyšší úrovni může jít o návrh na jazykovou reformu, změnu jaz. pravidel nebo zavedení výuky jazyka – v konečném výsledku ale nemusí být realizována.

Jazykový management se ve své komplexnosti jeví jako velmi dobře aplikovatelný na jazyk jednotlivců i skupin jako jsou národnostní a jazykové menšiny.

Ve své diplomové práci bych chtěla představit českou menšinu v Chorvatsku. V prvních dvou kapitolách se pozastavím nad dějinami přistěhování a postupného organizování českých krajanů až k současné, dnešní situaci. V třetí kapitole se budu věnovat jazyku, kterým dnes žijící Češi v Chorvatsku mluví: česko-chorvatskému a chorvatsko-českému bilingvismu, rozrůzněnosti dialektologického původu jazyka, jazyku jako systému a faktorům, které na jazyk a jeho uživatele působí.

Poslední kapitola popisuje průběh a výsledky výzkumu prováděného v menších firmách s jazykově smíšenými zaměstnanci v městě Daruvaru a jeho okolí. Z hlediska jazykového managementu jsem se snažila o zjištění jazykové kompetence, jazykového chování a plánování na úrovni jednotlivých zaměstnanců i na úrovni podniků.

2. PŘISTĚHOVÁNÍ ČECHŮ DO CHORVATSKA

Pobyt Čechů na území dnešního Chorvatska je doložen od 10. století, kdy šlo především o duchovní nebo šlechtu s poddanými. Prvním záhřebským biskupem byl roku 1094 zvolen Čech jménem Duch a česká jména se od té doby mezi místním kněžstvem objevují pravidelně.

Počet Čechů na tomto území roste od 16. století, kdy byly Čechy i Chorvatsko součástí Habsburské monarchie. Z Čech přijížděli do Chorvatska vojáci a řemeslníci, podnikatelé zde zakládají první manufaktury (sklární, pivovary, tiskárny). Po vyhnání Turků pomáhají čeští stavitelé se stavbou prvních silnic. Čeští piaristé, povolání do Vojenské hranice¹ vojenskou správou, upravují školní soustavu a zakládají školy a gymnázia. Přicházejí sem učit mnozí čeští učitelé, neboť mají požadované znalosti němčiny. Do nově zakládaných měst se stěhují čeští řemeslníci, důstojníci a úředníci. Většinou se ale rychle přizpůsobují novému prostředí a brzy ztrácejí povědomí o svém původu.

Vytváření rozsáhlejších českých enkláv je spojeno s rakouskou kolonizační politikou, která byla zaměřena na osidlování území, ze kterého byla vytlačena turecká armáda a po jejím odchodu zůstalo neobydlené a zpustlé. Bylo to především území Vojenské hranice a území přilehlá. Češi a Němci z Čech se usazovali na území celé Slavonie a západního Chorvatska, od Záhřebu po Slavonskou Požegu, později také území Bosny a Banátu. Stěhování Čechů do Chorvatska probíhalo téměř 150 let, v několika vlnách. Jedna z nejsilnějších byla v období Bachova absolutismu, kdy se Vídeň snažila zákony omezit vystěhovávání do Ameriky a vystěhovalce sama usměrňovala do jižních, chudých částí monarchie. Tento proces byl ukončen až vypuknutím první světové války.

Život poddaných byl v Čechách kolem roku 1750 velmi těžký. Byla to doba častých sociálních nepokojů a marných bouří, což vedlo mnohé k úvaze o hledání lepšího živobytí. „K vystěhování nutila také velká populace, nedostatek půdy a

¹ Vojenská hranice je území, které bylo vymezeno v rámci Habsburské monarchie na obranu proti Osmanské říši. Tvořila ji část Chorvatska, která se nachází podél dnešní hranice s Bosnou a Hercegovinou.

pracovních možností, velké vykořisťování poddaných, těžká robota, katastrofální neúroda a epidemie, na které během 18. století zemřelo asi čtvrt miliónu lidí. K tomu připočtíme náboženský útlak nekatolíků a poměrně nízké mzdy. Stát se snažil intervenovat podporováním manufaktur, nedostávalo se však levných pracovních sil, neboť nevolnický systém ztěžoval nebo znemožňoval najímání dělníků. Poddaný lid na to vše reagoval sbíháním z panství...“ (Matušek, 1994, str. 14) Mnozí tedy tajně emigrovali do jižních částí země, kde byla levně k dostání půda. Po roce 1785, kdy Josef II. vydal patent o emancipaci poddaných, jímž se poddaným povoluje volný pohyb, se stěhování usnadňuje.

Vystěhovaní měli na území Chorvatska dvě možnosti, buďto se usadit ve Vojenské hranici nebo si pronajmout zpustlé pozemky panských statků (české kolonisty preferoval například hrabě Izidor Janković z Daruvarska, který je na své pozemky zval v letech 1826-1827). V obou případech to znamenalo převzít závazky, které platily pro starousedlíky, a tím získat také jejich práva. Ke stěhování vyzývali vojenské úřady i panští úředníci (často též Češi). Před jednotlivci dávali přednost početnějším rodinám. V pozdějších letech vyzývali své příbuzné a známé ke stěhování také Češi, kteří se na tomto území už usadili.

V prvním období se stěhovaly nejchudší vrstvy obyvatelstva, které doufaly, že zde najdou lepší živobytí. Přicházeli drobní rolníci, zemědělci, dělníci, nádeníci, řemeslníci a drobná inteligence. Většina neměla žádný majetek. Podmínky na novém území byly ale velmi těžké – většinou byl nově přistěhovalým přidělen zarostlý pozemek, bažina nebo část lesa, který museli nejdříve sami vysušit nebo vykácet, postavit si vlastní obydlí a zúrodnit půdu. Život ztěžovaly vojenské povinnosti, nedostatek řemeslníků, učitelů, lékařů i duchovních. Přizpůsobování novému životu bylo dlouhé a těžké.

Osídlování probíhalo plánovitě, a tak, i když většinou byly české rodiny usazovány mezi starousedlíky, postupně vznikaly i osady české. První ryze českou osadou bylo Ivanovo Selo (Presad, Johannesdorf), které vzniklo roku 1826, když sem bylo přestěhováno 68 českých rodin. Bylo zároveň jedinou osadou, ve které byla pro nové přistěhovalce postavena stavení a každá rodina dostala nářadí na obdělávání půdy.

Češi, ale i Slovinci a čeští Němci, se stěhovali také do dalších, už existujících osad na Daruvarsku, Bjelovarsku, v okolí Virovitice, Kutiny a Slavonské Požehy: Ivanovčany, Končenice, Brestov, Velké Zdence, Laminac, Plavnice, Dežanovec, Sirač,

Badljevína a mnohých dalších². V některých z nich postupně české obyvatelstvo početně převážilo obyvatelstvo místní, jako například v Končenicích nebo v později vzniklém Lipovci. Roku 1865 vznikla jediná ryze slovenská osada Antunovec. Mnozí přistěhovalí Němci, a stejně tak Slováci³, se počestili. (Matušek, 1994, str. 29)

Pro přistěhovalce bylo typické opakované stěhování, než se někde usadili trvale. Mnozí se po příjezdu do Chorvatska nejdříve ubytovávali u svých známých, nebo si dokonce kupovali pozemek, a když se rozkoukali, stěhovali se dále – buďto do jiné osady nebo dokonce do jiné země (zámoří, od roku 1878 Bosna a Hercegovina). Tímto druhotným osidlováním vznikaly celé nové osady, jako první Ivanovo Selo, později například Lipovec. (Matušek, 1994, str. 57)

Po Rakousko-uherském vyrovnání (1867) a následném zrušení Vojenské hranice (1873) a jejím sjednocení s Civilním Chorvatskem⁴ (1881) získali automaticky všichni obyvatelé tohoto území chorvatské občanství. Do budoucna to bude důležitý mezník mezi dosavadními přistěhovalci a těmi, kteří se přistěhovali později, neboť ti druzí zůstali příslušníky země, ze které se vystěhovali, byť v novém domově získali určitá práva i povinnosti.

Přistěhovalci z konce 19. století byli zámožnější nežli dřívější a národně uvědomělejší, do Chorvatska je lákaly především velmi levné pozemky, které rozprodávala zchudlá šlechta. Místní obyvatelstvo o ně nemělo zájem, takže nabídky byly ohlašovány v cizině. Nově příchozí se nejčastěji usazovali v blízkosti menších měst nebo v sídlech bývalých hraničářských setnin, v nichž nyní vznikly obce (obecní úřady), například kolem Daruvaru, Bjelovaru, Pakrace. „Tato největší a také poslední přistěhovalecká vlna z českých zemí začala po roce 1900 ochabovat a omezila se na stěhování jednotlivých rodin. Lze o ní říci, že úplně formovala českou menšinu v Chorvatsku, neboť vše ostatní, co se dále dělo, nezměnilo charakteristiku českého vystěhovalectví.“ (Matušek, 1994, str. 43)

S místními obyvateli, příslušníky různých národností, žili Češi většinou ve shodě. Bývali označováni za Pémce, což vzniklo z německého Böhmen, a s tímto pojmenováním se u zdejších Čechů setkáváme ještě v průběhu celého dvacátého století. Češi jej většinou nevnímali jako pohrdlivé.

² Pro některé osady, v nichž žije větší počet Čechů, byly vytvořeny české varianty jejich názvů. V těchto případech uvádím počestěnou podobu, jak se užívá mezi Čechy v Chorvatsku. V případě většího rozdílu mezi českou a chorvatskou variantou uvádím chorvatskou v závorce.

³ Např. rodiny Joščákova z Dolan nebo Šimkova z Končenic, dále rodiny Terešák, Šimala, Bago aj.

⁴ Civilní Chorvatsko je území Chorvatska, které nebylo zahrnuto do Vojenské hranice.

Podle soupisu obyvatel bylo roku 1880 v Chorvatsku 14.584 Čechů, v roce 1890 ale téměř dvojnásobek – 27.521, a roku 1900 dokonce 31.588. Tento počet se udržel po celou první polovinu následujícího století.

Češi v mnoha osadách drželi pospolu, scházeli se a zakládali spolky, hráli divadla, pečovali o své zvyky, zakládali české knihovny. První České besedy a České obce – občanská sdružení Čechů – vznikly v Záhřebu (1874) a Dubrovniku (1899). Většina dalších, především v okolí Daruvaru, vznikla v prvních dvou desetiletích 20. století.

V průběhu celého 19. století se mnozí Češi usazovali také v chorvatských městech – byli to ale především jednotlivci: vzdělaní lidé, umělci a úředníci, technici a inženýři, dělníci v továrnách, učitelé, architekti a stavitelé, průmyslníci a hoteliéři – kteří většinou brzo splynuli se svým okolím a k češtví se vůbec nehlásili.

Za první světové války bojovali Češi na srbské a ruské frontě.

2.1 V novém státě

Vyhlášením Státu Slovinců, Chorvatů a Srbů roku 1918 se Češi najednou ocitli v cizině, v jiné zemi než ze které pocházeli. Brzy se začaly ozývat hlasy o nutnosti založit organizaci, která by Čechy v nově vzniklém státě sjednotila a zastupovala jejich zájmy jak vůči místním úřadům, tak vůči Československu. „Tato organizace měla v prvé řadě spojit roztroušené přistěhovalce a posílit je v jejich snaze o národní udržení.“ (Matušek, 1994, str. 70) Zpočátku se vedly spory o to, jaká by to organizace měla být: má to být politická strana nebo svaz spolků? má sdružovat jen Čechy nebo také Slováky? atd. Roku 1920 byla založena Československá pokroková rolnická strana, která ale už po prvních volbách zkrachovala a zanikla. Potíž byla především v tom, že velký počet zde žijících Čechů neměl státní občanství a tudíž zde nemohli volit. Strana se ale také nesoustředila na potřeby příslušníků menšiny, o jejichž hlasy usilovala.

Po neúspěchu politické strany sílí snaha o založení Československého svazu. Zájem o jeho založení měli především zdejší českoslovenští státní příslušníci, kteří si tak chtěli zajistit přímou ochranu svých zájmů od Československé republiky. Československý svaz byl založen v červnu 1921 v Osijeku. Podle stanov ze zakládací schůze je úkolem Svazu „sdružit všechny příslušníky československého národa žijícího v království SHS a jejich korporace ku společné práci v oboru kulturním, národohospodářském a národně politickém, k vlastní morální podpoře, k národní

reprezentaci a k podporování našich oficiálních zástupců ve snaze rozvíjet co nejuvlejší vzájemné styky mezi Československou republikou a Královstvím SHS.“ (Československé listy, 1921, č. 11) Za nejdůležitější cíle bylo stanoveno urychlené zakládání českých škol, vydávání menšinových novin v mateřském jazyce, získávání státního občanství, zakládání menšinových peněžních ústavů a hospodářských družstev.

Hned na začátku narazil Svaz na rozdíly mezi českou a slovenskou menšinou – zatímco česká menšina byla neorganizovaná a teprve v ní vznikaly první spolky, slovenská menšina už měla své školy a vlastní vydavatelství. Svaz tak musel řešit potíže různého charakteru. Během dvacátých let sílí nezájem Svazu o venkov a soustřeďuje se na bělehradsko-pražské vztahy – stále jasněji se vymezuje jako organizace československé kolonie v Království SHS, tedy československých státních příslušníků, kteří zde působí, ale jsou připraveni se odsud vrátit do Československa, jakmile se pracovní poměry nebo politická situace zhorší; ne jako organizace československé menšiny, tedy Čechů a Slováků, kteří se zde usadili natrvalo a získali státní občanství Království SHS. Svaz ale svým zaměřením brání české menšině, soustředěné především na venkově kolem města Daruvaru, aby se sama organizovala a zakládala nové organizace a spolky. Roku 1925 si Češi v Daruvaru vybojovali určitou samosprávu spolků a začínají řešit otázky školství: otevírání škol, školení učitelů a řešení učebnic. Ještě před tím je v Daruvaru založena Československá banka (1921), česká putovní knihovna a začíná vycházet týdeník Jugoslávští Čechoslováci (1922).

V roce 1929 po decentralizaci Království SHS jsou vztahy českých spolků s Bělehradem zpřetrhány téměř úplně a jejich centrem se stává Záhřeb. Stěhují se do něj také téměř všechny menšinové odbory, které dosud sídlily v Daruvaru, a Československá banka.

Po zpečetění osudu Československa v dubnu 1939 je Svaz nucen vyjádřit se politicky, neboť mu hrozí zánik. V Záhřebu je rozhodnuto, že se Svaz stává jihoslovenskou organizací, v níž členové předsednictva a funkcionáři mohou být pouze jugoslávští státní občané. Splnilo se tím dávné přání mnoha příslušníků české menšiny, aby Svaz sloužil jen zdejším Čechům, ne československým kolonistům. Dále byl vyjádřen požadavek, aby se veškerá činnost Čechů soustředila v Českých besedách a obcích a netříštila se mezi další organizace, které postupně vznikaly. Pozornost se měla soustředit především na mladé, které bylo třeba zapojit do činností Besed a pro které se zakládají kroužky mládeže, mládežnické sekce nebo sdružení mladých.

Od počátku dvacátých let se pozornost Svazu i většiny spolků soustředila na umožnění vzdělávání v mateřském jazyce a na rozvoj kulturní činnosti vůbec. V letech 1922-1925 přes veškeré úřední i organizační potíže vznikaly české soukromé školy, především v osadách s větším počtem přistěhovalců anebo tam, kde působily dobře organizované krajanské spolky. Koordinačním orgánem se v této oblasti stala Matice školská v Daruvaru. Roku 1922 byla v Daruvaru založena první soukromá česká škola v Království SHS, následovaly školy v Bělehradě, Hercegovci, Kaptole a Bjelovaru. Protože byly na tyto školy vysíláni učitelé vybraní a placení československým Ministerstvem školství a národní osvěty, brzy se kvalitou výuky staly vzorem školám ostatním, dokonce i školám státním. Počet žáků se neustále zvyšoval. Školní budovy a vybavení zajišťovaly české spolky, což je nutilo k neustálé výdělečné činnosti – peníze na školy byly získávány především z divadelních představení, loutkových divadel, zájezdů a z tanečních zábav, které Besedy organizovaly. České školy a spolky se tak staly kulturními středisky. Tyto soukromé (později nazývané národní) školy se udržely do roku 1941.

V roce 1925 bylo povoleno zakládání českých paralelních oddělení při státních školách – byly otevřeny v Prekopakře, Končenicích, Lipovlanech, Velkých Zdencích a v Brestově. V osadách, kde nebyly příznivé podmínky pro založení soukromé školy nebo české paralelky, například v Lipovlanech, v Mezurači, Záhřebu a Osijeku, vznikaly české doplňovací školy, do kterých děti docházely na několik hodin týdně po výuce ve státní škole. V místech, kde žili Češi hodně roztroušeni a nebylo tudíž možné založit nějaký typ stálé školní výuky v češtině, probíhala výuka češtiny soukromě nebo nárazově, když se naskytl učitel (třebas o prázdninách). Učitelé dojízděli i do velmi vzdálených osad, kde vesnické děti učili češtinu, zpěv a české tance nebo divadlo. Ve třicátých letech se objevil návrh na jmenování tzv. okresních (kočovných) učitelů, kteří měli občas dojíždět mezi vzdálené krajany, nějakou dobu se mezi nimi zdržet, organizovat výuku pro české děti a rozproudit kulturní život. Zásluhou těchto učitelů vznikaly divadelní a taneční soubory, hudební a pěvecké sbory.

Po úspěšném vytvoření sítě českých základních škol se začalo uvažovat o přípravě předškolních dětí na školení v českém jazyce. První česká mateřská škola (a vůbec první mateřská škola v této části Chorvatska) začala působit roku 1926 v Dolním Daruvaru. Docházelo do ní kolem 40 dětí. Druhá česká mateřská škola v bývalé Jugoslávii byla založena v letech 1936/37 v Bělehradě. O té se ale dochovalo velmi málo údajů.

Velkým přáním bylo také založení české střední školy. Po dlouhém vyjednávání dostal Svaz povolení k založení hospodářské školy v Daruvaru, ta se ale dlouho neudržela. Místo ní byla roku 1927 založena dvouletá (zimní) hospodářská škola, později nazývaná Prokúpkova odborná hospodářská škola. Ta nejdříve sídlila v nedalekých Velkých Zdencích, po třech letech činnosti se přestěhovala do Daruvaru. Za finanční pomoci spolků a Domoviny zahraničních Čechoslováků působila do roku 1941. Zaměřovala se na uzpůsobení venkovského dorostu pro úspěšné hospodaření a zapojení do kulturního a spolkového života. Dospělejší venkovská mládež se při škole organizovala jako Sdružení venkovského dorostu.

Zavést češtinu do jiných středních škol se nedařilo. Jednu dobu se díky prof. F. Burianovi přednášela čeština jako povinný předmět na daruvarském gymnáziu a díky prof. J. Vránovi na gymnáziu bjelovarském. Občas se konaly kursy češtiny na učitelských ústavech v Pakraci a v Osijeku – pakracký učitelský ústav byl hlavním zdrojem učitelského kádru českých škol.

Před druhou světovou válkou existovaly v Chorvatsku 22 české školy a ve zbylé části Jugoslávie dalších 14. Přesto se ale mnohé české osady svých škol nedočkaly a proto se mnozí Češi o to rychleji asimilovali s místním obyvatelstvem.

Výchovně vzdělávací činnost nebyla zaměřena jen na školy. Československý svaz ve třicátých letech rozvíjel bohatou činnost zaměřenou také na vzdělávání generací krajanů, kteří dospívali v době, kdy české školy ještě neexistovaly – pořádaly se přednášky, promítaly filmy, organizovaly poznávací zájezdy, hrála divadla, zakládaly se knihovny a čítárny. Mnozí krajané působili v různých spolcích, v Sokole a Skautech, v ochotnickém divadle, tanečních, pěveckých a hudebních kroužcích, Sdružení venkovského dorostu atd.

V Chorvatsku vycházely také české noviny a časopisy pro dospělé i pro děti, například v Záhřebu už od roku 1911 vycházel Český list, mezi dvěma válkami pak Československé listy a Hlas. V Daruvaru vycházeli od roku 1922 Jugoslávští Čechoslováci a Dětský koutek. Informovaly o dění v krajanské menšině, v Jugoslávii i v Československu. Vycházela také ročenka Rodinný kalendář.

Významným činitelem k posílení vlasteneckého cítění byli také čeští kněží, kteří navštěvovali krajany od třicátých let. Čeští evangelíci měli své kněze, ale katolíci

většinou neměli možnost navštěvovat mše v mateřském jazyce, přestože mezi chorvatskými duchovními byli také Češi.⁵

V předvečer druhé světové války a po jejím vypuknutí a ustanovení Bánoviny Chorvatsko v roce 1940 se česká menšina dostala do těžké situace. Úřady se stále výrazněji stavěly proti činnosti menšinových spolků a škol a stále více ztěžovaly jejich působení. V listopadu 1940 ministerstvo školství Protektorátu Čech a Moravy odvolalo všechny české učitele a přikázalo odevzdat školní budovy a inventář německému konzulátu v Záhřebu. Většina učitelů uposlechla. Pokusy o jednání s Bánovinou o jejím převzetí českých škol a učitelů pod svou správu nevyšly. V dubnu 1941 bylo vyhlášeno Nezávislé Chorvatsko (Nezavisla država Hrvatska – NDH) a české spolky, školy i noviny byly zakázány. Zanikl tím vlastně jakýkoli menšinový život.

Čeští kolonisté i příslušníci menšiny se za 2. světové války zapojili do bojů na různých stranách bojiště. Mnozí se zapojili do odbojové činnosti a pomáhali uprchlíkům a vojákům z Československa – proto byli už r. 1940 někteří funkcionáři zatčeni a odvedeni do koncentračních táborů, odkud se už nevrátili. Zatýkáni a vyslýcháni byli i mnozí krajané, kteří už na konci roku 1938 reagovali na výzvu Československa k všeobecné mobilizaci před chystaným útokem Německa na Československo a snažili se o odjezd do staré vlasti – odjet včas už ale nestačili. Utrpení se nevyhnulo ani civilní obyvatelstvo, které se do bojů nezapojilo. Roku 1943 založili čeští partyzáni Československou brigádu Jana Žižky z Trocnova, která se stala jakousi ústřední organizací všech Čechů v Chorvatsku. V brigádě se organizoval i kulturní život Čechů a tiskly se ilegální české kapesní noviny. Velký počet krajanů byl během války mobilizován také do regulérní armády chorvatského státu, tzv. domobranstva.

Díky formální i právní příslušnosti Čechů k Protektorátu Čechy a Morava se jim v NDH v očích režimu dostávalo jistého „respektu“ jako vůči občanům Říše. Strategie, kterou ustašovské vedení NDH zaujalo vůči příslušníkům české menšiny, souvisela s tímto postavením. Na začátku války docházelo bez větších úspěchů ke snahám sjednotit občany státního útvaru s německou národností prostřednictvím německých kulturních spolků, tzv. kulturbundů. V pozdějším období však usilovala ustašovská vláda především o asimilaci obyvatel českého původu. V roce 1942 bylo zákonem stanoveno, že se všichni Češi narození na území Chorvatska mají považovat za Chorvaty, čemuž se krajané vzepřeli – byl to další z důvodů řady výsledků, zatýkáni a

⁵ Například Josef Salač z Daruvaru se stal dokonce pomocným biskupem záhřebským, při svých návštěvách Daruvaru česky kázal.

odvádění do koncentračních táborů, zejména po vyhlášení zákonů o deportaci osob nespolehlivých a nebezpečných pro veřejný pořádek z listopadu 1941, čímž vznikla i právní základna pro likvidaci nepřátel ustašovského režimu.

2.2 Období po druhé světové válce - Češi v Jugoslávii

V druhé polovině roku 1944 se začíná projevovat snaha o obnovení Československého svazu, řeší se ale otázka jednotnosti Čechů a Slováků (nedařilo se se Slováky navázat kontakt) a vztah nové organizace k Československé brigádě. Ještě před ukončením války se také jednalo o obnovení českých spolků a škol, i veškeré kulturní činnosti, která existovala před válkou. Už v listopadu 1944 bylo vydáno povolení k obnovení českých škol, nejpalčivějším problémem byl ale nedostatek učitelů, neboť už nebylo možno spoléhat na pomoc učitelů z Československa. Svaz byl znovuzaložen 5. srpna 1945, a slavnost znovuzaložení se stala velkou manifestací Čechů z celé Jugoslávie.

Poválečná bída a stále tvrdší politika vítězí Komunistické strany vedly mnohé Čechy k úvahám o reemigraci do staré vlasti. Zpočátku byl tento pohyb spontánní a individuální, později dochází ke státem organizovaným akcím. Československá vláda se po odsunu Němců a Maďarů snažila zaplnit opuštěné pohraničí a 31. července 1945 vydala prohlášení, v němž vyzývala všechny Čechy a Slováky, žijící v zahraničí, aby se vrátili do své vlasti. Slibovala jim převezení veškerého majetku nebo jeho náhradu v plné výši, zařazení do výrobního procesu v jejich dosavadním povolání a sociální zabezpečení. Hromadná reemigrace měla po osvobození posloužit především k vyřešení ekonomické situace poválečného státu. Záhy se ale sliby vlády staly neuskutečnitelnými, neboť pohraničí bylo obsazeno lidmi z vnitrozemí Československa. Vláda tedy postupně ze svých slibů slevovala a na začátku roku 1947 nabízela už jen umístění do pracovního poměru především v průmyslovém, zemědělském a stavebním odvětví.

Mezi reemigranty z Chorvatska byli v první, neorganizované poválečné vlně především jugoslávští partyzáni. Organizovaný odsun stěžovala nemožnost dohody mezi Jugoslávií a Československem o mezistátním majetkoprávním vyrovnání a také

neochota Jugoslávie tento problém řešit.⁶ Reemigrační dohoda mezi Československem a Jugoslávií byla po mnoha neúspěšných jednáních uzavřena teprve po tzv. první rezoluci Informačního byra komunistických stran a vyloučení Jugoslávie ze socialistického bloku 28. června 1948 - Československá vláda se obávala, že roztržka mezi státy definitivně zabrání návratu krajanů zainteresovaných na reemigraci a snažila se co nejrychleji uzavřít dohodu i za cenu upuštění od všech dřívějších požadavků. Předběžný text protokolu o reemigraci jugoslávských Čechů a Slováků byl dohodnut v Bělehradě v polovině srpna 1948. Narůstající napětí ale další průběh reemigrace neumožnilo, a tak byla v první polovině roku 1949 zastavena. Individuální reemigrace probíhaly ale ještě do roku 1950.

Tyto komplikace měly za následek jen velmi nízkou úspěšnost reemigrace z Jugoslávie ve srovnání s reemigrací Čechů a Slováků z jiných zemí (například Volyňských Čechů). Do konce roku 1948 se do Československa vrátilo 11 000 jugoslávských Čechů a Slováků namísto plánovaných 100 000. Mezi reemigranty převažovali Češi⁷.

Veškeré po válce nově navázané styky Československého svazu v Jugoslávii s Československem byly po první rezoluci Informačního byra rázem přerušeny.

V průběhu padesátých a především šedesátých let se tyto styky opět postupně navazují a z Československa přichází do české menšiny významná pomoc, materiální i duchovní. Československý ústav zahraniční pořádá pro české krajské učitele a studenty výlety do Československa i vzdělávací kursy a studijní pobyty v Československu. Na základě bilaterální dohody obou států bylo od roku 1967 umožněno studentům z řad české a slovenské menšiny studium na českých a slovenských vysokých školách. Po roce 1968/69 byla pomoc výrazně omezena, studovat do Československa ale jezdili zdejší studenti až do konce osmdesátých let. Během té doby bylo asi šedesáti mladým lidem umožněno získat na univerzitách v Československu vysokoškolské vzdělání.

⁶ „K prvním jednáním o reemigraci na mezinárodní úrovni došlo již velmi brzy po válce – v létě a na podzim roku 1945. Nebyla však úspěšná. Titova vláda sice vyjádřila ochotu propustit z jihoslovenského státního svazku všechny občany českého a slovenského původu, stavěla se ovšem negativně vůči odchodu velkého počtu kvalifikovaných zemědělců v kritickém období válečné rekonstrukce a požadovala, aby reemigranti v Jugoslávii zanechali veškerý nemovitý majetek bez možnosti jeho úhrady. Jugoslávský návrh reemigrační dohody se tak, ve srovnání s ostatními státy, stal pro české krajany nejméně příznivý, protože bezproblémové přestěhování umožňoval jen méně početné skupině bezzemků a dělníků, kteří si podrželi československé státní občanství.“ (Pelikánová, 2007)

⁷ Z celého území Jugoslávie se odstěhovalo asi 10 000 Čechů a jen asi 1000 Slováků.

Přestože byla česká menšina v Jugoslávii reemigrací početně oslabena, její kulturní a společenské aktivity v Chorvatsku nebyly výrazně ochromeny. Podle soupisu obyvatel bylo v roce 1948 na území Chorvatska 28 991 Čechů a v roce 1953 25 967. Vedle obnovení činnosti Svazu, který několikrát změnil organizační uspořádání a název, byla obnovena kulturní a společenská činnost některých Besed a obnoveno a rozšířeno české školství. Už v roce 1946 se organizovaly první poválečné dožínky. Počet krajanských spolků z předválečných 65 ale výrazně klesnul – v padesátých letech aktivně pracovalo asi 20 Českých besed, které se snažily navázat na předválečnou tradici. Hrají se divadla, konají různé přednášky a oslavy, pěstují se české lidové zvyky, tance a písně. Při některých Besedách vznikají hudby a obnovují se za války zničené knihovny. Kromě dožínek se začínají organizovat také různé přehlídky krajanských aktivit: přehlídka dětské činnosti Naše jaro (poprvé 1952), od roku 1972 přehlídka české dětské písně v Končenicích, od konce sedmdesátých let přehlídka folklorních tanečních souborů, která se pravidelně střídala s dožínkami, v osmdesátých letech začaly přehlídky krajanského amatérského divadla a českých dechovek, v devadesátých letech přibyla také přehlídka pěveckých sborů a ještě později přehlídka malých hudebních souborů.

V roce 1945 působilo 16 státních českých škol a doplňovací škola v Záhřebu. Obnovené a nově založené české základní školy se postupně měnily z čtyřletých na sedmileté a později osmileté. Na konci padesátých let bylo školství centralizováno: základní školy byly rozděleny na ústřední (centrální) a obvodní. V menších školách na venkově (obvodních školách) byly zrušeny vyšší ročníky a jejich žáci ve vyšších ročnících dojížděli do škol ústředních, například do daruvarské a končenicke. Ústřední školy měly nad obvodními dozor. Na některých obvodních školách kolísala počet žáků, takže některé časem pro nedostatek žáků zanikly – například škola v Malých Zdencích zanikla už na konci 50. let, ve Velkých Zdencích se udržela do druhé půlky let 70. V obou osadách se ale čeština učila dále formou volitelného předmětu na chorvatské škole.

V září 1954 bylo na chorvatském gymnáziu v Daruvaru poprvé otevřeno paralelní oddělení, ve kterém výuka probíhala v českém jazyce. Toto existovalo do konce 70. let, kdy proběhla další z reforem školství a české gymnázium bylo v podstatě zrušeno – v obou odděleních gymnázia se vyučovalo chorvatsky, ale „české“ oddělení mělo navíc hodiny českého jazyka. V 70./80. letech byla zrušena také Pedagogická akademie v Pakraci, založená na počátku 60. let, jediná vysokoškolská instituce v Chorvatsku, na

kteře se vyučoval český jazyk a která zajišťovala vzdělávání učitelů pro české školy. Její zrušení vedlo opět ke zhoršení problému učitelského kádru na českých školách.

Obnovena a zkvalitněna byla po válce také vydavatelská činnost – v létě 1945 bylo v Záhřebu vytištěno první číslo Zpravodaje, který ale spolu s následujícím Hlasatelem brzy zanikl. Od roku 1946 vychází v Daruvaru týdeník Jednota jako informační orgán Svazu Čechů. V roce 1965 vzniká v Daruvaru samostatné nakladatelství – Novinově vydavatelská instituce Jednota, která kromě týdeníku Jednota vydává měsíčník Dětský koutek, později též periodika Přehled kulturních, literárních a školních otázek a Český lidový kalendář, dále literární tvorbu krajanských autorů, historické studie a od roku 1962 také učebnice a didaktické materiály pro české školy. Kromě toho z Československa určitou dobu dovážela a distribuovala české knihy. Jednota informovala nejen o životě Čechů v Jugoslávii, ale především ve svých prvních číslech také o otázkách reemigrace do Československa a situaci ve staré vlasti. Asi právě proto byl v polovině šedesátých let o Jednotu velký zájem také v Československu, kam se distribuovalo dokonce 6000 exemplářů týdně - boom Jednoty ale zastavil v roce 1969 zákaz československých normalizačních úřadů a týdeník se opět vrátil do hranic krajanského prostředí.

Od roku 1968, kdy vznikla rozhlasová stanice Radio Daruvar, je do jeho vysílání zařazeno také pravidelné vysílání v českém jazyce. Zpočátku to byly hodinové nedělní pořady, později každodenní půlhodina, složená ze zpráv z menšinového prostředí i Československa, rozhovorů a poslechu hudby. Od roku 1987 spolupracuje Radio Daruvar s Československým, dnes Českým rozhlasem a v roce 2003 vysílalo také každodenní desetiminutový pořad v češtině do zahraničí.

V osmdesátých letech vysílala jugoslávská státní televize tzv. kroniky jednotlivých národností a podobný pořad, zaměřený na národní dědictví jednotlivých menšin, vysílal také druhý program záhřebského rozhlasu. Týdenní půlhodinový televizní pořad Kronika Čechů a Slováků byl vysílán výhradně v těchto jazycích a těšil se značné oblibě. Byl však v devadesátých letech zrušen, a místo něho byl zaveden pořad Prizma, který informuje o životě všech národností, žijících v Chorvatsku, ale z pohledu většinového národa.

2.3 Češi v Chorvatsku

Na začátku devadesátých let byla činnost spolků narušena válkou v Jugoslávii, které chorvatští Češi říkají podle chorvatštiny domovinská. Zatímco mnozí spoluobčané před válečným ohrožením utíkali do bezpečí, Češi na Daruvarsku zůstávali ve svých domovech a z velké části se zapojovali do obrany. Snažili se ubránit své životy i majetek – snad právě proto byli srbskou stranou vnímáni jako nepřátelé a velcí chorvatští vlastenci. Nejvíce to odnesla téměř ryze česká vesnice Ivanovo Selo, které byl veřejně slibován osud Lidic za druhé světové války – obyvatelé se ale za pomoci chorvatského vojska ubránili.

Když válka zachvátila také Daruvarsko, mnozí rodiče přijali s povděkem nabídku československé vlády poslat své děti do bezpečného útočiště v Čechách. Odsun dětí z Daruvarska organizoval Svaz Čechů a Slováků společně s českou školou Komenského. Postupně byl od září 1991 zorganizován přesun asi 1500 osob převážně české národnosti, dětí a mládeže s učiteli a vychovateli, i matek s malými dětmi. V Seči, Jánských Koupelích, Mariánských Lázních, Proseči u Skutče, Stráži pod Ralskem, Chlumu u Třeboně a Vranově nad Dyjí se pak učitelé za pomoci českých učitelů a vychovatelů snažili zorganizovat provizorní vyučování. Děti zde zůstaly až do ledna následujícího roku, kdy válka na Daruvarsku začala utichat a kdy bylo Chorvatsko uznáno jako samostatný a suverénní stát částí evropských zemí. Československo pomáhalo menšině také humanitární pomocí – léky, potravinami a stavebním materiálem - kterou zasílalo v průběhu války a stavební materiál i po jejím ukončení.

Přestože byl Daruvar s okolím válkou hodně postižen, činnost Svazu Čechů a Slováků ani Českých besed nebyla přerušena. Po celou dobu pravidelně vycházel také týdeník Jednota, který byl vlastně jediným tištěným informačním prostředkem, který rozesílal svědectví o válečných událostech na Daruvarsku, a Dětský koutek putoval dokonce za odsunutými dětmi do Československa.

Válka posílila sebevědomí zdejších Čechů a mnozí z těch, kteří už pomalu zapomínali na svůj český původ, si ho nyní opět silněji uvědomili. Hrdí byli také na pomoc a na brzké uznání samostatnosti Chorvatska ze strany Československa. Všechno to po ukončení války vedlo k zintenzivnění práce ve stávajících českých spolcích a dokonce ke znovuzakládání nových v osadách, kde potomci přistěhovaných Čechů už na svůj původ zapomněli a České besedy zanikly – oživeny byli spolky v Rijece, Slavonském Brodu, Nové Hradišce a v Bjeliševci. Od roku 2002 působí také Česká

beseda v Tréglavě a v roce 2004 svou činnost obnovily spolky v Sisku a Lipovlanech. Nejnovější je vloni založená Česká beseda v Garešnici a připravuje se založení krajanského spolku v Dubravě u Záhřebu.

V roce 1992 se od Svazu Čechů a Slováků oddělily slovenské spolky a vytvořily vlastní Matici slovenskou, později Svaz Slováků v Našicích. Svazu Čechů a Slováků byl v následujícím roce přejmenován na Svaz Čechů v Republice Chorvatsko.

3. ČESKÁ MENŠINA V CHORVATSKU DNES

V rámci SFRJ měly některé početnější národnostní menšiny, včetně české a slovenské, právo na svobodné a rovnoprávné užívání vlastního jazyka a písma, výchovu a vzdělávání v mateřském jazyce, právo na rozvoj vlastní kultury, právo na zakládání vlastních organizací, právo na úměrné zastoupení v tělesech státní moci, právo na veřejné užívání menšinového jazyka a písma i ve státních institucích a další práva, kterými byl zajištěn jejich rozvoj a afirmace. (Tatalović, 2005, str. 19)

Chorvatsko po svém osamostatnění v roce 1991 pro tyto menšiny přebralo do své Ústavy ochranu menšinových práv, která platila v předchozím státě – otázka práv dalších menšin (šlo hlavně o příslušníky někdejších republik, které před tím tvořily společný stát, např. srbskou, makedonskou, slovinskou a další) se řešila postupně, pod nátlakem mezinárodních organizací, ale bez dostatečné chuti realizovat tato práva v praxi. Ale ani práva dříve uznaných menšin nebyla v praxi zajištěna – například na území Daruvarska, kde existovaly dvojjazyčné chorvatsko-české nápisy od 50. let 20. století, byly tyto nápisy zrušeny a vyměněny za nápisy chorvatské. Místní správa odmítla uznat práva české menšiny na dvojjazyčnost s tím, že pokud tato práva budou platit dále, dvojjazyčnost může být znovu zavedena až bude potvrzena novými zákony – ani po té ale místní správa právo menšiny na dvojjazyčnost neuznala.

V srpnu 1992 se konaly první prezidentské a parlamentní volby v samostatném Chorvatsku – do Parlamentu RCH mohli podle zákona volit své zastupitele také příslušníci uznaných menšin v Chorvatsku. Ty menšiny, které podle soupisu obyvatel z roku 1991 tvořily méně než 5 % celkového počtu obyvatel Chorvatska (v případě české menšiny je to 0,24 %), měly možnost zvolit společně pět poslanců. Svaz Čechů a Slováků navrhnul jednoho kandidáta, který byl zvolen.

V roce 2000 byla snaha upřesnit práva menšin konkrétními zákony: Zákonem o užívání jazyka a písma národnostních menšin v Republice Chorvatsko⁸ a Zákonem o

⁸ Zakon o upotrebi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj (NN, br. 51/2000.) - přijat 11. května 2000

výchově a vzdělávání v jazyce a písmu národnostních menšin⁹. Tyto zákony jsou podle odborníků dobře zformulovány, v praxi ale nedošlo k žádným zásadním změnám.

Ústavní zákon o právech národnostních menšin¹⁰ z roku 2002 měl konečně zajistit, aby veškerá práva menšin byla realizována a dodržována v praxi. Bohužel se ani po tomto roce mnohé nezměnilo. Tímto zákonem bylo také stanoveno politické organizování menšin do Rad národnostních menšin (Vijeće nacionalne manjine), právních těles, která by měla zajišťovat dodržování práv menšinových příslušníků a dohlížet na ně na úrovni správy obcí a županství¹¹. Rady mají ale pouze poradní funkci a téměř žádné pravomoci – správy obcí a županství nemají povinnost při svém rozhodování zohledňovat jejich usnesení. První Rady byly konstituovány v červenci 2003. V dnešní době jejich fungování většinou záleží na ochotě místní správy financovat jejich činnost a spolupracovat s nimi – v některých místech se velmi osvědčily, v jiných je bohužel místní správa odmítá financovat, jak jejich fungování, tak programy, které by měly být výsledkem jejich činnosti – byť by toto financování mělo být zajištěno zákony RCH.

Kromě povolení dvojjazyčnosti, která je stanovena zákonem, ale není dodržována na celém území Chorvatska, řeší menšiny další problém – právo volit své, menšinové poslance. Ústava Republiky Chorvatsko v čl. 15.¹² umožňuje zajistit příslušníkům národnostních menšin vedle základního volebního práva, které mají jako občané RCH, možnost volit do Chorvatského sněmu také vlastní zastupitele. Ve skutečnosti je ale toto zvláštní, dodatečné právo povolováno jen na úkor práva základního, všeobecného – příslušníci menšin se tedy při volbách do Sněmu musí rozhodnout, jestli chtějí být

⁹ Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (NN, br. 51/2000.) - přijat 11. května 2000

¹⁰ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (NN, br. 155/2002.) - přijat 13. prosince 2002

¹¹ Správní jednotka na úrovni kraje v ČR.

¹² Ustav Republike Hrvatske, čl. 15:

„U Republici Hrvatskoj jamči se ravnopravnost pripadnicima svih nacionalnih manjina.

Ravnopravnost i zaštita prava nacionalnih manjina uređuje se ustavnim zakonom koji se donosi po postupku za donošenje organskih zakona.

Zakonom se može, pored općega biračkog prava, pripadnicima nacionalnih manjina osigurati posebno pravo da biraju svoje zastupnike u Hrvatski sabor.

Pripadnicima svih nacionalnih manjina jamči se sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti, slobodno služenje svojim jezikom i pismom i kulturna autonomija.“

– překlad: V Republice Chorvatsko je zajištěna rovnoprávnost příslušníkům všech národnostních menšin. Rovnoprávnost a ochrana práv národnostních menšin je upravena ústavním zákonem, který je schválen na základě postupu pro schvalování základních zákonů.

Zákonem je umožněno, vedle základního volebního práva, zajistit příslušníkům národnostních menšin zvláštní, dodatečné právo volit své zastupitele do Chorvatského sněmu.

Příslušníkům všech národnostních menšin je zajištěna svoboda vyjadřování národnostní příslušnosti, svoboda užívání vlastního jazyka a písma a kulturní autonomie.

uvedeni v seznamu většinového obyvatelstva a volit politické strany anebo se tohoto práva zříkají a chtějí volit zastupitele menšiny. Je jim tedy upíráno všeobecné právo všech občanů státu, které je každému plnoletému občanu garantované zákonem v čl. 40 Ústavy RCH. Výsledky posledních voleb ukazují, že v některých menšinách dá přednost možnosti volit politické strany i více než 80 % voličů. Kdyby měli možnost volit na obou listinách, většinové i menšinové, menšinoví poslanci by měli výrazně silnější pozice a oporu svých voličů.

Navíc, všichni občané RCH jsou nabitím práva volit v osmnácti letech automaticky připisováni do většinového seznamu voličů, bez ohledu na to, k jaké národnosti se hlásí. Jen někteří z nich jsou dostatečně uvědomělí a také dostatečně informováni, aby několik týdnů před volbami požádali o přepsání do seznamu menšinových voličů. Je to další z důvodů omezení možných voličů menšinových poslanců. Podle menšinového poslance Š. Tankoviće neumožnění dvojitého volebního práva vede k nucené asimilaci menšinové části obyvatelstva. (Vežić – Obradović, 2008, str. 19)

O problému voleb se ve Sněmu RCH jednalo a ještě bude jednat – postoje se ale různí. Část většinového obyvatelstva nesouhlasí s tím, že by příslušníci menšin měli mít možnost u voleb odevzdat dva hlasy, na většinové i menšinové listině – považují to za narušování rovnosti mezi občany. Ale ani představitelé menšin nejsou jednotní, přestože jsou většinou pro zavedení dvojitého volebního práva. Podle poslankyně za českou a slovenskou menšinu Z. Čuchnilové se nyní jedná o tom, aby toto „doplňkové právo“ bylo povoleno aspoň menšinám, které tvoří méně než 1,5 % obyvatelstva Chorvatska. Patří sem vlastně všechny menšiny v Chorvatsku kromě menšiny srbské – její příslušníci by měli volit své zastupitele na většinových listinách, ale se zajištěním získání minimálně tří poslanců ve Sněmu.

Poslankyně Z. Čuchnilová se ve snaze zajistit co nejlepší podmínky pro život české menšiny v Chorvatsku opakovaně marně dovolává podepsání určité bilaterální dohody o spolupráci Chorvatska s Českou republikou. Takovou dohodu podepsalo Chorvatsko například s Itálií, Maďarskem a Srbskem a Černou Horou. V červnu roku 2000 byla v Záhřebu podepsána Dohoda mezi vládou České republiky a vládou Chorvatské republiky o spolupráci v oblasti kultury, školství a vědy, která se ale vztahuje jen na jmenované oblasti, o širší spolupráci Česká republika dosud neprojevila zájem.

3.1 Svaz Čechů a České besedy

Svaz Čechů v Chorvatsku se sídlem v Daruvaru je ústřední nestranická organizace české menšiny. V jejím čele jsou předsedkyně Lenka Janotová a tajemnice Jarmila Kulhavá, jediná zaměstnankyně Svazu. Činnost Svazu probíhá v jednotlivých sekcích, tzv. radách: školní, kulturně osvětové, divadelní, historické, informační a vydavatelské – které se zaměřují na určité oblasti kulturní činnosti Svazu. Školní rada má v péči organizaci výuky v českých školách a zajišťování výuky českého jazyka na školách chorvatských. Organizuje pravidelné školení učitelů, kteří vyučují na českých školách anebo český jazyk na školách chorvatských: jednodenní semináře v RCH a týdenní semináře na školách v ČR. Zájem dětí o českou školu podporuje organizováním poznávacích výletů do ČR a organizováním přehlídek činnosti žáků, např. Našeho jara a přehlídky dětské písně. Kulturně osvětová rada má na starosti kulturní činnost krajanských spolků (kromě divadla), tzn. činnost folklorní, hudební a pěveckou. Organizuje přehlídky folklorních souborů, dechových hudeb a krajanských sborů. Divadelní rada se stará o zkvalitnění amatérské divadelní činnosti, především pořádáním seminářů pro amatérské herce i režiséry a divadelních přehlídek. Historická rada má na starosti zaznamenávání dějin menšiny. Pečuje o archiv Svazu Čechů, stálou sbírku fotografií a dokumentů z dějin menšiny a etnografickou sbírku v Ivanově Sele. Informační rada se stará o informování uvnitř menšiny a informování o menšině – zaměřuje se na tištěná i elektronická média (rádio, televize a v poslední době též informování po internetu). Vydavatelská rada se stará o kontinuální vydávání učebnic pro české školy, odborných studií, krajanské literární tvorby atd.

Svaz má svůj znak, ale používá i českou vlajku a českou hymnu, tj. symboly schválené státní Radou pro národnostní menšiny v RCH. Reprezentuje českou menšinu, koordinuje činnost jednotlivých Besed a zajišťuje finance pro činnost menšiny. Největší celomenšinovou akcí, pravidelně organizovanou Svazem, jsou dožínky, které se konají ob rok, vždy ve spolupráci s jinou Besedou.

Činnost Svazu Čechů je podporována Českou i Chorvatskou republikou. Především Česká republika po domovinské válce v 90. letech výrazně pomohla s obnovením poničených a zbouraných besedních českých domů. Spolufinancovala také obnovení budov českých základních a mateřských škol a pomohla s jejich vybavením.

Česká republika už řadu let podporuje kulturní činnost v české menšině v Chorvatsku také vysíláním kulturních a osvětových odborníků, kteří pracují

s menšinovými amatéry a přispívají ke zkvalitnění činnosti dechových hudeb a folklorních a divadelních souborů. Pro ochotníky jsou také organizovány pracovní semináře.

V současné době sdružuje Svaz 27 Českých besed: Bjeliševec, Bjelovar, Daruvar, Daruvarský Brestov, Dežanovec, Dolany, Dolní Střežany, Hercegovac, Holubňák, Horní Daruvar, Ivanovo Selo, Jazvenik, Kaptol, Končenice, Lipovec, Lipovlany, Mezurač, Nová Hradiška, Prekopakra, Rijeka, Sisak, Slavonský Brod, Tréglava, Velké a Malé Zdenice, Verovice (Virovitica), Záhřeb a Garešnica. Většina jich působí v okolí města Daruvaru. V posledních letech se obnovují České besedy ve vzdálenějších osadách nebo vznikají nové, především ve městech, kam se stěhují mladí lidé z venkova. Téměř polovina Besed vlastní České národní domy – budovy, v kterých se scházejí její členové a v kterých se odehrává téměř veškerý spolkový život, ale které jim také umožňují prostory pronajímat a tím zajišťovat pro svou činnost finance – jiné Besedy si pro svou činnost prostory pronajímají.

Činnost jednotlivých Besed se projevuje především v jejich skupinách a souborech. Většina Besed má své folklorní soubory, z nichž některé jsou úrovní své práce známé nejen v Chorvatsku, ale pravidelně prezentují českou menšinu i v zahraničí. Zapojují se do nich především mladí lidé, ale výjimkou nejsou ani soubory dospělých. Snad nejznámějším menšinovým folklorním souborem je Holubička, která působí v rámci daruvarské Besedy. Spolupracuje s českými i chorvatskými profesionálními choreografy a svými vystoupeními pravidelně sklízí úspěch nejen v Chorvatsku nebo České republice, ale také v dalších evropských státech. Stejně kvalitní jako práce folklorních souborů je také práce některých souborů divadelních, například divadelní soubory daruvarské, končenické a dolanské Besedy se nejednou představily na republikové přehlídce amatérského divadla v Chorvatsku, opakovaně hostovaly v České republice a daruvarský soubor byl pozván i na přehlídku amatérského divadla do Vysokého nad Jizerou. Dlouhou tradici mají, vedle amatérského divadelnictví, také dechové hudby a hudební činnost je v posledních letech rozvíjena v mnoha sborech, do kterých se zapojují především ženy. Kulturní činnost doplňují recitátoři, literáti, výtvarníci a loutkáři.

Nedílnou složkou některých Besed je česká knihovna – nejstarší z nich, daruvarská knihovna Franty Buriana, oslavila už více než sto let své činnosti, velká je také knihovna záhřebské Besedy. O všechny besední knihovny pečuje Ústřední

knihovna české menšiny, která působila při městské knihovně v Bjelovaru a od roku 2007 je součástí daruvarské Městské knihovny a čítárny. Při některých Besedách fungují také kluby, které pěstují odborné zájmy - součástí daruvarské Besedy je mezinárodně velmi úspěšný radioklub Jan Hus a klub výtvarníků, dále jsou to sekce technické, infromatické a audiovizuální, některé se zaměřují na tradiční ruční práce a výrobu drobných suvenýrů.

Do činnosti Besed se ale zapojují také mnozí další její členové, kteří zajišťují hospodaření celého spolku, organizují akce pro veřejnost a starají se o údržbu besedních domů. Mnohé ženy se uplatňují jako kuchařky při různých akcích. Protože Besedy nemají možnost provozovat výdělečnou činnost a nemohou spoléhat jen na financování od státu, musí si na svou činnost zajistit peníze samy – a veškerá práce v Besedách je dobrovolná.

Stále více spolků se snaží navázat družbu s některým ze spolků v České republice, s kterými si vyměňují návštěvné pobyty – umožňuje jim to nejen setkávat se častěji s rodilými Čechy a slyšet jejich řeč, ale také podívat se do rodné vlasti a poznávat ji. Tímto způsobem se často navazují spojení s místy, odkud se předkové dnešních krajanů do těchto krajů přistěhovali. Na příklad Česká beseda Bjeliševec pěstuje tradiční přátelství s obcí Velká Lhota na Valašsku, Česká beseda Prekopakra s Postřekovem v Jižních Čechách, Česká beseda Verovice s obcí Všeň, odkud pochází jeden z předních organizátorů krajanského i všeobecně kulturního života města Virovitice, Česká beseda Dolany tradičně navštěvuje Mladoboleslavsko. Daruvarští krajané měli dlouho srdečnou družbu s osadou Višňové u Znojma a dalšími obcemi na Jižní Moravě díky rodákům, kteří po druhé světové válce reemigrovali do staré vlasti, dnes se přátelí s divadelním souborem z Libice nad Cidlinou u Poděbrad a nově s folklorním souborem z Jihlavy.

3.2 České školství

Během minulých tří let došlo k velkým změnám v chorvatském školství, jak ve školství samotném, tak v přístupu k menšinám a jejich školství. První významnou změnou bylo otevření půlky pracovního místa poradce pro školy s výukou českého jazyka v Chorvatsku (toto místo bylo zrušeno v roce 1994). Od 1. září 2005 zastává tuto pozici magistra českého jazyka J. Staňová Brdarová, která se svou prací výrazně zasloužila o uplatnění nových chorvatských školských zákonů v českém školství a o

značné rozšíření sítě výuky českého jazyka v chorvatských školách, kam docházejí také děti z českých rodin a kde o to byl zájem. Druhou změnou bylo upřesnění modelů výuky na státních školách, na kterých se vyučuje menšinový jazyk.

Podle prvního modelu, který znamená, že jsou všechny předměty vyučovány v menšinovém jazyce a menšinový jazyk má stejný počet hodin jako jazyk chorvatský, se vyučuje na dvou českých základních osmiletých školách: daruvarské škole J. A. Komenského a končenické škole Josefa Růžičky a na jejich obvodních školách. Dále pak na obvodní škole ZŠ Ivana Nepomuka Jemeršiče v Ivanově Sele.

ČZŠ J. A. Komenského má 14 oddělení, v kterých je přibližně 250 žáků. Asi 30 žáků navštěvuje čtyřleté obvodní školy v Lipovci, Horním Daruvaru, Dolanech a Dolních Střežanech, které patří ke škole Komenského. ČZŠ J. Růžičky má osm oddělení, v kterých je asi 110 žáků. Asi 45 žáků se učí češtině v obvodních školách v Daruvarském Brestově a na Dioši.

V některých obvodních školách se pozvolna snižuje počet žáků, takže postupně zanikají – například v posledních dvou letech nebyly otevřeny česká malotřídka v Holubňáku, která byla vedena jako obvodní škola ČZŠ Komenského, a české malotřídky v Dežanovci a Daruvarském Brestově, kde ale i nadále probíhá výuka češtiny formou volitelného předmětu.

Škola Komenského i J. Růžičky organizují pro své žáky pravidelné poznávací zájezdy na území Chorvatska a ve spolupráci se Svazem Čechů také zájezdy do České republiky pro žáky sedmých tříd. Kromě toho nabízejí velký výběr volných činností a několikrát do roka organizují smíšené programy a přehlídky, v kterých svým žákům umožňují, aby předvedli své dovednosti. Daruvarská škola vydává vlastní časopis Naše jaro.

Škola Komenského byla v roce 2005 vybrána do experimentálního projektu Ministerstva školství RCH, zaměřeného na reformu národního vzdělávacího standardu, tzv. HNOS (Hrvatski nacionalni obrazovni standard – Chorvatský národní vzdělávací standard). Její učitelé proto prošli řadou školení a seminářů a po vlastních zkušenostech nabytých v praxi tyto zkušenosti v dalších školeních předávají učitelům z jiných škol.

Podle tzv. modelu péče o mateřský jazyk a kulturu probíhá výuka v Dežanovci, Trojhlavě, Hrubečném Poli, ve Velkých a Malých Zdencích, na Dioši, v Daruvarském Brestově, Mezurači, Záhřebu a v Lipiku – znamená to, že je na chorvatské škole 3-5 hodin týdně vyučováno v menšinovém jazyce, a to jazyk, literatura a kultura (hudební

kultura, zeměpisné a dějepisné reálie, lidové zvyky a obyčeje, příp. náboženství). Od školního roku 2006/2007 takto nově probíhá výuka češtiny také na základních školách ve Virovitici, Sirači, Šibovci, Lipovlanech a Bjeliševci, pouze v tomto školním roce i v Selech u Jazveniku. Na některých školách, kde výuka probíhala už dříve, byl zvýšen počet hodin češtiny. Ve školním roce 2007/2008 začala výuka češtiny také v Bjelovaru, Kaptole, Pakraci, Rijece a Sisku.

V současné době jsou v Chorvatsku dvě české mateřské školy – mateřská škola Ferda Mravenec v Daruvaru a mateřská škola v Končenicích. Protože je nenavštěvují pouze děti z českých rodin, ale dnes už převážně z rodin smíšených, případně z rodin chorvatských, mnohé děti se zde česky teprve učí. Daruvarskou školu navštěvuje asi 125 dětí, končenicou školu navštěvuje 15-20 dětí. Obě školy organizují tzv. malou školu pro předškoláky, kteří do mateřské školy nechodili.

Jedinou střední školou, na které se lze učit česky, je Gymnázium v Daruvaru. Toto má 12 oddělení, z čehož 4 jsou česká. Znamená to, že mají 4 hodiny českého jazyka týdně a další předměty jsou přednášeny v češtině, pokud k tomu jsou možnosti, tj. učitel, který češtinu ovládá na dostatečné úrovni. Gymnázium navázalo spolupráci se školami v České republice a jejich žáci se vzájemně navštěvují.

Návaznost studia českého jazyka je možná pouze na Filozofické fakultě v Záhřebu. Studium jiného oboru v češtině v Chorvatsku není možné. S katedrou češtiny na záhřebské Filozofické fakultě se jednalo o možnosti výuky češtiny jako volitelného předmětu na Pedagogické fakultě, zatím však bez výsledku.

Po roce 2000 umožnila Česká republika na základě mezinárodních dohod stipendia pro magisterské a doktorandské studium občanům z Chorvatska. Nešlo o stipendia cíleně pro krajaný, o jejichž obnovení Svaz Čechů už několik let marně žádá. V současné době podle informací autorky ale Česká republika neposkytuje ani tato stipendia. Krajané z Chorvatska tedy mohou studovat na českých univerzitách jenom jako cizinci, což je, s ohledem na to, že Chorvatsko ještě nevstoupilo do Evropské unie, dost komplikováno a znepríjemňováno byrokracií. Jiná možnost, jak se aspoň dočasně dostat na studium do České republiky, jsou výměnné mezifakultní pobyty, které probíhají v posledních letech.

Rozšířením výuky českého jazyka na další školy a zvětšením počtu hodin na školách, kde se dosud vyučoval, vedlo k prohloubení potíží s učitelským kádrem.

Vzhledem k tomu, že studenti nemají možnost studovat v českém jazyce, znalosti češtiny mnohých z nich nejsou na dostatečné úrovni k tomu, aby vyučovali. Svaz se snaží tento problém řešit pořádáním kursů a seminářů pro učitele. Od roku 1994 jezdí každoročně jeden až dva učitelé na čtyřtýdenní semináře českého jazyka do Dobrušky, organizované Ústavem jazykové a odborné přípravy Karlovy univerzity ve spolupráci s Ministerstvem zahraničních věcí ČR. Od konce šedesátých let se organizují týdenní semináře pro české učitele v České republice, které byly do poloviny 90. let finančně i organizačně podporovány Ministerstvem školství. V posledních několika letech jezdí učitelé na návštěvy do škol v České republice každoročně.

Od poloviny devadesátých let vysílá Ministerstvo zahraničních věcí (Odbor krajských a kulturních vztahů) a Ministerstvo školství do Chorvatska učitele z Čech. Tito učitelé pomáhají ve výuce místním učitelům, připravují pro ně přednášky, spoluvytvářejí učebnice v českém jazyce, někteří pomáhají v NVI Jednota nebo se aktivně zapojují do menšinového života v oblasti ochotnického divadla, hudby nebo folklóru. Učitelé na školách si jejich pomoci váží. Pro mnohé krajanů jsou jediným pravidelným kontaktem se současnou češtinou.

3.3 Informační a vydavatelská činnost

Informování v menšině a vydavatelskou činnost už po léta zajišťuje Novinově-vydavatelská instituce Jednota. Do její základní činnosti patří vydávání několika pravidelných periodik, která jsou financována Radou pro národnostní menšiny RCH. Na prvním místě je to týdeník Jednota, který informuje o všem, co se týká Čechů v Chorvatsku: „o činnosti Svazu Čechů a krajských škol a spolků, v novější době i o činnosti menšinových rad, které rozvíjejí politickou činnost, ale i o obyčejných lidech, krajanech. ... Zároveň se Jednota snaží nabídnout čtenáři různorodou škálu témat, protože je v mnoha případech jediným tištěným médiem, které se krajanům v Chorvatsku dostává do rukou, takže se věnuje zemědělství, sportu, rodinnému životu a otiskuje původní povídky krajských autorů, případně ukázky z klasické české literatury. Poněvadž našim čtenářům nejsou běžně dostupné informace o událostech v České republice, využívá Jednota také zpráv z internetového portálu Radia Prahy a otiskuje příspěvky dopisovatelů z ČR.“ (Stráníková, 2006) Součástí Jednoty je od roku 1961 literární příloha Studnice.

Pro děti vychází už osmdesát let měsíčník Dětský koutek – je to vlastně nejstarší časopis pro děti, vycházející v Chorvatsku. Mnozí učitelé ho využívají při výuce ve školách a díky tomu, že ho Ministerstvo školství RCH uznalo jako učební pomůcku, už čtvrtým rokem ho dostávají všichni žáci, kteří se učí češtinu, zadarmo.

Dále vydává NVI Jednota Český lidový kalendář a ne zcela pravidelně Přehled kulturních, literárních, školních a historických otázek, sborník studií, souvisejících s krajanským životem a vzájemnými česko-chorvatskými vztahy. Z knižní tvorby vydává několik edicí, které zahrnují krajanskou literární tvorbu, knihy pro děti, historické a etnografické studie, vzpomínkové texty a učebnice pro české školy v Chorvatsku.

NVI Jednota má relativně širokou síť dopisovatelů a spolupracovníků, ale především si během dlouhých let svého vycházení vybudovala stálou čtenářskou předplatitelskou síť. Tato se vinou postupující asimilace mladší generace pomalu zmenšuje, ale s nynějším nákladem Jednoty 1500 výtisků lze předpokládat, že se dostává do rukou převážné většiny příslušníků české menšiny v Chorvatsku a za některými emigranty dokonce cestuje do ciziny.

V posledních letech začaly některé Besedy vydávat své vlastní časopisy, které informují o dění v jejich spolku: v Záhřebu vycházejí pravidelně Spolkové zprávy a v Rijeci Naše řeč. Virovitická Beseda připravuje občasník k výročí Jana Vlašimského. Kromě tištěného slova se od devadesátých let zakládají také internetové stránky – souhrnně o menšině informuje na svých stránkách NVI Jednota a Svaz Čechů, některé Besedy mají své vlastní stránky.

Radio Daruvar i přes opakované potíže s financováním nepřetržitě vysílá pravidelné pořady v českém jazyce, v kterých informuje nejen o dění v české menšině, ale také přebírá pořady Českého rozhlasu. V chorvatské veřejnoprávní televizi je o české menšině velmi nepravidelně informováno v pořadu věnovaném národnostním menšinám v Chorvatsku a chorvatským menšinám v cizině Prizma. Opakovaně redakce televize slibuje, že budou obnoveny menšinové kroniky, které byly vysílány před rokem 1990 - navíc je povinnost veřejnoprávní televize informovat v menšinových jazycích stanovena zákonem o právech národnostních menšin, zákonem o Chorvatské televizi i zákonem o elektronických médiích – dosud ale Chorvatská televize tuto svou povinnost neplní.

3.4 Počet Čechů v Chorvatsku

Podle sčítání lidu v Chorvatsku se v roce 2001 přihlásilo k české národnosti celkem 10 510 osob. V průběhu celé druhé poloviny 20. století se projevuje klesající tendence v počtu Čechů v Chorvatsku – v roce 1971 se jako Češi zapsalo 19 001 osob, v roce 1981 16 061 a v roce 1991 13 086 osob. Tato tendence je výsledkem mnoha vlivů: blízké soužití se sociálně a kulturně blízkým majoritním obyvatelstvem, které vede ke smíšeným manželstvím, oslabení používání češtiny jako jazyka domácí komunikace a příklon dětí ze smíšených manželství k majoritní populaci. Velký vliv na počet obyvatel mají ale podle A. Vodvárkové také přirozená depopulace venkovského obyvatelstva a urbanizace, neboli stěhování venkovského obyvatelstva do měst. V bohatších rodinách, mezi které patřily také mnohé české, se navíc projevila tendence jediného potomka, která vedla k nízké porodnosti.¹³ Mezi další vlivy bychom mohli zahrnout válku v letech 1991-1995, ale také skutečnost, že česká menšina v Chorvatsku nežije na jednom místě, nýbrž je roztržena po celém území Chorvatska, což může vést k zpretrhání úzkých vztahů mezi příslušníky menšiny a tím k rychlejšímu splývání s většinovým obyvatelstvem.

Dokladem postupné asimilace je též skutečnost, že podle posledního sčítání lidu uvedlo češtinu jako svůj mateřský jazyk méně lidí než se přihlásilo k české národnosti – 7 178.

¹³„Uzroke brojčane regresije Čeha u Hrvatskoj treba tražiti u općem procesu ruralnog egzodusa i prirodnoj depopulaciji seoskog stanovništva, od čega nisu ostala pošteđena ni sela s većim ili manjim odjelom Čeha. Prirodno kretanje stanovništva u selima Čeha ima obilježja biološke depopulacije tj. veći mortalitet od nataliteta.“ (Vodvarka, 1993, str. 17)
- překlad: Důvody regrese počtu Čechů v Chorvatsku je třeba hledat v obecném procesu rurálního exodu a přirozené depopulaci venkovského obyvatelstva, čehož nezůstaly ušetřeny ani osady s větším nebo menším podílem Čechů. Přirozený pohyb obyvatel má v českých osadách rysy biologické depopulace, tj. mortalita je větší nežli natalita.

4. JAZYK ČESKÉ MENŠINY V CHORVATSKU

Přestože od přistěhování Čechů na území dnešního Chorvatska uplynula už řada let, zdejší Češi si stále udržují svůj mateřský jazyk jako funkční dorozumívací prostředek na vysoké úrovni a pečují o něj. Vedle češtiny jako mateřského jazyka už všichni krajané ovládají také jazyk většinového obyvatelstva, chorvatštinu – lze tedy mluvit o formě společenského bilingvismu.

Menšinový jazyk si zachoval mnohé původní charakteristiky, přesto si ale musíme uvědomit, že jazyk, kterým se dnes příslušníci české menšiny dorozumívají, se od současné češtiny v podobě, v jaké existuje v České republice, v mnohém také odlišuje - je důsledkem mnoha souřadnic, které jsou výsledkem zvláštních podmínek vývoje i jazykových kontaktů:

(1.) vznikl prolnutím několika českých a moravských nářečí v podobě, v jaké existovala v 19., případně na počátku 20. století – zachoval si tedy některé jevy, které v Čechách vývojem téměř nebo zcela vymizely,

(2.) nářečí jsou ovlivňována spisovným jazykem, který je vyučován ve školách, případně se s ním krajané setkávají v novinách nebo v rozhlasovém vysílání,

(3.) a hovorovou a obecnou češtinou, s kterou se krajané setkávají v přímém styku s lidmi žijícími v České republice, a

(4.) jazyk menšiny je neustále ovlivňován stykem s jazykem místního většinového obyvatelstva, tedy chorvatštinou, ale i s jazyky dalšími, například slovenštinou, srbštinou nebo v novější době bosenštinou. Nezanedbatelná je skutečnost, že jde o slovanské, tedy příbuzné jazyky, což přispívá k jejich vzájemnému ovlivňování. Mnohem méně výrazné je ovlivňování jazyky neslovanskými, v novější době především angličtinou.

Čeština je na Daruvarsku užívána v soukromých i veřejných komunikačních sférách, i když soukromá, interpersonální komunikace výrazně převyšuje komunikaci veřejnou – ta je v posledních letech i z důvodů nedodržování zákonů omezoována především na oblasti školství a publicistiky, tedy tisku a rozhlasu. Toto omezení funkcí, které jazyk může plnit, se zákonitě odráží také v jeho podobě – většina příslušníků

menšiny užívá nespisovné formy jazyka, interdialektologické a hovorové tvary, užívání spisovného jazyka se stále výrazněji omezuje jen na menší část jazykově vzdělaných občanů. Zároveň se v posledních letech objevují názory, že je čeština v menšině v Chorvatsku (nazývaná některými krajany „naše čeština“) jiná než současná čeština v České republice a příslušníci menšiny by se neměli snažit o osvojení si současných forem, měli by pěstovat vlastní jazyk. Jakožto filolog se nedokážu s tímto názorem ztotožnit a vnímám ho jako projev jazykové libovůle a pohodlí. Jazyk české enklávy se sice vyvíjí v jiném společenském prostředí a je ovlivňován jedinečnými vlivy, zároveň ale existuje a vyvíjí se ve stejném čase jako český jazyk v České republice, s kterým si udržuje pravidelný kontakt a kterým je ovlivňován – nelze tedy mluvit o menšinové češtině jako o zcela svébytném jazyku a odhlížet od jeho spojitostí s jazykem „celku“.

4.1 Dialektologická rozrůzněnost

Češi, Moravané, Slováci a Němci se na území dnešního Chorvatska stěhovali z různých krajů Čech, Moravy a Slezska. Určit ale přesně jejich původ je v dnešní době už téměř nemožné, neboť v matrikách tyto údaje většinou nejsou zaznamenány – nejčastěji se zde setkáme s označeními „e Bohemia“, „Bohemo“, „Moravus“, „ex pago Bohemorum“ a podobně, tedy s označeními národnostní příslušnosti, ne místa původu nebo narození. (Mirković, 1968, str. 60)

J. Auerhan ve své knize Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a Bulharsku uvádí, že většina Čechů se na tato území přistěhovala z východních a jižních oblastí Čech. (Auerhan, 1921, str. 74-75) D. J. Mirković ve své monografii (Mirković, 1968, str. 61) cituje z disertace R. Turčina Čechoslováci v bývalém Chorvatsku - Slavonii¹⁴ snahu o přesnější určení původu Čechů, žijících v Chorvatsku – většinou nejde o údaje z matrik, ale o informace, získané od přistěhovalců a převážně jejich potomků. R. Turčín uvádí přehled původu přistěhovalců podle osad, které nově osídlili – ve zkratce tento přehled zní:

- jižní Čechy: Tábor, Písek
- západní Čechy: Domažlice, Klatovy, Kladno a Beroun
- severovýchodní Čechy: Mělník, Nové Benátky a Mladá Boleslav, Jičín, Turnov, Semily, Chlumeck nad Cidlinou, Nový Bydžov, Hradec Králové

¹⁴ Disertace obhájena na FF UK v Praze v roce 1936.

- východní Čechy: Benešov, Český Brod a Kouřim, Poděbrady a Kolín, Kutná Hora, Čáslav, Přelouč, Pardubice, Vysoké Mýto, Litomyšl, Chrudim, Ledec nad Sázavou, Havlíčkův Brod, Pelhřimov

- severní Morava: Olomouc, Přerov, Boskovice

- západní Morava: Jihlava, Velké Meziříčí a Třebíč, Moravské Budějovice, Brno,

- východní Morava: Holešov, Kroměříž, Valašské Meziříčí, Vsetín, Zlín, Kyjov, Bzenec, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Bojkovice, Hodonín, Strážnice

Mirković sám citované informace zpochybňuje, ale s ohledem na nemožnost žádné přesnější údaje získat, nezbyvá než tyto informace přijmout, byť s určitou rezervou. Z uvedeného přehledu je ale patrné, že se na území Chorvatska stěhovali Češi ne z jedné oblasti Čech, Moravy nebo Slezska, ale ze všech těchto území v poměrně hojném počtu – a všichni si s sebou do nového domova odnášeli nářečí, kterým od narození mluvili.

Daruvarsko, na kterém se většina vystěhovalců z českých zemí usadila, tvoří relativně kompaktní územní celek a tudíž zde došlo brzy k míšení prvků charakterizujících jednotlivá nářečí a k jejich relativnímu splývání. Nářeční prvky se lépe udržely ve vzdálenějších osadách – například do okolí Slavonské Požehy, kde se Češi usadili a dodnes udrželi především v osadě Bjeliševac, se stěhovali převážně obyvatelé Valašska (z Valašského Meziříčí, Vsetína a Zlína) a prvky valašské mluvy v mluvě zdejších Čechů dosud převažují. Moravské rysy jsou patrné v mluvě Čechů na Bjelovarsku, kam se stěhovali obyvatelé z okolí Zábřehu, Nového Města, Velikých Opatovic a Hustopeče, a určité prvky se dochovaly také v osadě Střežany (Sređani) na Daruvarsku.

V ostatních osadách na Daruvarsku se smísením českých a moravských dialektů vytvořilo celkem jednotné nářečí, které nabízí velmi málo příkladů bývalé nářeční různorodosti. Převážily zde prvky severovýchodního a středočeského nářečního typu, které jsou značně promísené. Mirković se ve své monografii pokusil o přesnější charakteristiku místních hovorů podle osad a na základě prvků, které u mluvčích z daných osad převažují, rozdělil osady na Daruvarsku do tří skupin (Mirković, 1968, str. 76):

1. severovýchodočeská nářeční skupina – osady: Dolany (Doljani), Leňák (Uljanik), Trojhlava (Trojeglava) a Kralovec (Kraljevac)

2. středočeská nářeční skupina – osady: Hercegovec, Lipovec, Lipovec Majur, Malé Zdence, Polana, Daruvar, Dolní Daruvar, Horní Daruvar a Dežanovec

3. smíšené nářeční skupiny (severovýchodočeská a středočeská) – osady: Končence, Brestov, Odkopy a Ivanovo Selo.

Do třetí skupiny jsou zařazeny osady, u jejichž obyvatel se setkáváme jak s prvky severovýchodočeských, tak středočeských nářečí – i když většinou jeden z typů převažuje.

Kromě Střežan s moravskými rysy se způsobem mluvy na Daruvarsku odlišují také Velké Zdenice, v kterých je relativně dobře zachován jeden z místních hovorů středočeských nářečí – benešovský typ. Především u starších lidí, kteří celý život strávili v této osadě, se setkáme například s tvary *na ňom*, *vo kerom*, *jedneho*, *dobreho* – mladí lidé už ale častěji užívají tvary obecně české.

4.2 Jazykový systém současné menšinové češtiny

Jazykovému systému příslušníků české menšiny v Chorvatsku se v 60. letech věnoval ve své již zmíněné disertační práci D. Mirković. V novější době se jí ve svých studiích a dílčích článcích věnovala jenom Marie Sohrová (Sohrová, 2005; Sohrová, 2006; Sohrová, 1973). Snažila se popsat současný stav češtiny na Daruvarsku na pozadí současné spisovné češtiny, zaměřovala se tedy především na změny a odchylky od normy českého jazyka. Většinu těchto změn jenom konstatuje a nesnaží se je vysvětlit. Oproti Mirkovićovi, který prováděl svůj výzkum především mezi vesnickým obyvatelstvem, Sohrová za své respondenty volí převážně lidi žijící v Daruvaru s různou úrovní vzdělání a společenského zařazení. Vedle mluvy posuzovala i psané projevy, především jazyk novinářů v NVI Jednota.

Sohrová konstatuje, že hláskový systém češtiny zůstal pevný. U českých mluvčích je cítit kolísání ve výslovnosti pouze u typicky českých hlásek *ř* a *h*. U silněji asimilovaných jedinců se pocítuje rozdělení hlásky *ř* na *r+š/ž* nebo její nahrazení hláskami *š* nebo *ž*. Často dochází ke kolísání ve výslovnosti a u jediného mluvčího se setkáme s různými variantami výslovnosti. Výrazná je také redukce hláskových skupin, obsahujících *ř*: *stř* > *tř* (*střihal* > *třihal*, *střevíc* > *třevíc*). Mirković uvádí redukce i v případech jiných hláskových skupin, např. *dž* > *ž*: *džbán* > *žbán*. (Mirković, 1968, str. 100)

Nejistotě v užívání *h* a *x* (*ch*) u chorvatských Čechů se ve svých pracích dotklo více jazykovědců. Konstatoval ji už F. Burian ve 30. letech 20. století (Burian, 1962) a později J. Bělič (Bělič, 1959). D. Mirković říká, že je u Čechů patrné povědomí o

existenci dvou hlásek oproti jediné chorvatské, nejistota v jejich užívání ale vede k jejich oboustrannému zaměňování. U silněji asimilovaných jedinců pravděpodobně dochází k nahrazení hrtanové hlásky *h* hláskou *x* (*ch*).

Třetím výrazným rysem hláskového systému jsou změny v kvantitě samohlásek – nejistota v kvantitě vede jak ke krácení, tak k prodloužení samohlásek. Tendence zkracovat dlouhé hlásky je především v koncovech slov.

Ve shodě s D. Mirkovićem můžeme konstatovat, že „všichni příslušníci české národnosti, od nejstarší po nejmladší generaci, bez jakýchkoli pochyb vlastní jakožto bilingvní mluvčí dva hláskové systémy – český a srbochorvatský. V průměru je na převážné většině území a v převážné většině využívají v závislosti na tom, kterým jazykem mluví.“ (Mirković, 1968, str. 110 – překlad H.S.)

Tvaroslovný systém češtiny zůstal zachován a až na některé výjimky neporušen. Dokladem jeho životnosti je také skutečnost, že je uplatňován i na chorvatská slova, která jsou v modifikované nebo nezměněné podobě přejímána do češtiny. Některá jeho specifika jsou dialektologického původu, jako například stejný tvar 1. a 4. pádu množného čísla u podstatných jmen mužského rodu, vzor pán: *kluci běželi*¹⁵ (1. mn. č.), *vidím kluci* (4. mn. č.) – rys českých nářečí. Jiná vycházejí z vlivu chorvatštiny na český jazykový systém – například kolísání v rodu podstatných jmen, která byla do češtiny i chorvatštiny přejata z jiných jazyků. Zatímco v češtině jsou jména jako *kino*, *datum*, *auto* nebo nověji *CD* a *DVD* středního rodu, chorvatští Češi je často ve shodě s chorvatštinou skloňují jako jména rodu mužského, jako jméno mužského rodu skloňují také jméno *tramvaj*, které je v češtině rodu ženského.

U sloves dochází většinou nejdříve k změnám v oblasti rekce a předložkových vazeb. Podle chorvatštiny se ztrácí reflexe u některých zvrtných sloves (*zapamatovat* (si), *učit* (se)) nebo se naopak reflektivizují slovesa původně nezvrtná (*sáňkat/sáňkovat se*, *porodit se*, *zaměstnat se*). Poměrně časté je vynechávání pomocného slovesa být u tvarů sloves v minulém čase (*tak* (jsem) *se já zeptala*, *já nejdřív odmítla tuto povinnost*, *já zapoměla*,) nebo zvrtného zájmena: *vyptávala jsem* (se), *proto jsem nešla do důchodu*, *dokud jsem* (si) *nevychutnala vyučování v nové škole*. Reflexivní dativní *si* je často nahrazováno akuzativním *se* (*nevzpomněl jsem se*, *hrát se*, *rozumět se*). U silněji asimilovaných jedinců se setkáme s vlivem chorvatštiny také u vyjadřování negace

¹⁵ Příklady v textu uvádím na základě vlastních záznamů anebo z původních textů dopisovatelů a novinářů NVI Jednota.

v minulosti: zápornka *ne-* se od přičestí minulého přesouvá k pomocnému slovesu (*dneska eště nejsem jedla, nejsem byl doma*).

Chorvatština ovlivňuje také užívání pasíva zvratného na úkor pasíva opisného: *Česká beseda v Prekopakře se založila v roce 1907* (č. byla založena), *překvapila jsem se* (č. byla jsem překvapena). Zvratné pasívum se prosazuje také místo infinitivu u sloves cítění: *ze sálu se slyší zpěv* (č. ze sálu je slyšet zpěv), *venku se nic nevidí* (č. venku nic není vidět).

Vliv chorvatštiny je výrazný také v případě užívání číslovek - základní číslovky se většinou neskloňují: *byla tam včera do devět* (č. devíti) *večer, to jsme měli před deset let* (č. deseti lety). U více asimilovaných jedinců se setkáme i s užíváním číslovky jeden ve funkci neurčitého členu: *du si já uvařit jeden čaj, byl to pro nás jeden zajímavý výlet*.

U příslovcí najdeme změny především v oblasti lexikální: *brzy* ve významu *rychle* (*šla brzy*) nebo *víc/více* ve významu *už* (*ted' víc nechodí, nejsem víc aktivním členem, víc tam nikdo není*). Z chorvatštiny je přejata a hláskově přizpůsobena předpona *pre-* > *pře-* ve významu velmi, moc: *přebzro* (č. moc rychle), *přemoc* (č. příliš moc).

V oblasti skladby jsou nejvýraznější změny u již zmiňované slovesné a předložkové reky: *řídít s něčím, starat o něco, záležet o něčem/aby něco* (č. záležet na něčem/na tom, aby něco), *na výstavě bylo za vidět víc než šedesát exponátů* (č. bylo k vidění) a pod.

Slovosled v češtině a chorvatštině je velmi podobný – v obou případech jde o flektivní jazyky s relativně volným slovosledem – přesto ale můžeme vyzorovat určité interference. Slovosled v menšinové češtině je ovlivněn chorvatštinou především v oblasti postavení příklonek ve větě. Ve spisovné češtině se příklonky kladou nejčastěji za první přízvučný úsek věty, ať už je tento úsek jednoslovný (*Petr se dnes na poradu nedostavil.*), nebo rozvitý (*Druhý námět se týká náplně vyučovacích hodin.*) (Čechová, 2000, str.324-325), zatímco v chorvatštině se kladou za první slovo věty s přízvukem, i v případě, že je první slovo úzce spojeno se slovem druhým (např. atribut nebo apozice se substantivem: *Motovunske su ulice vryjele oružanim pukom. Postolar se Škarpa grčio od smijeha.*) (Težak – Babić, 2003, str. 285-286). Jak bylo uvedeno výše, v chorvatštině je běžné vynechávání pomocného slovesa být v nepřízvučné pozici, s čímž se setkáme i v češtině některých daruvarských Čechů.

Kromě toho se liší pořadí několika příklonek jdoucích za sebou: oproti chorvatštině mají v češtině akuzativní příklonky přednost před dativními (*zdá se mi, já*

se jí vyhýbám) – v mluvě zdejších Čechů se setkáme s oběmi variantami: *Jinák by tréma mnou tolik ovládla že by mi se to vše rozlétlo po podlaze. Podívám se ti / ti se tam.*

Slovní zásoba je nejvýrazněji ovlivněnou vrstvou češtiny na Daruvarsku. Setkáme se zde s různými kontaktoými jevy od kalků, přes výpůjčky a zcela přejatá slova i s hláskovou obměnou, až po novotvary. Do češtiny jsou přejímána především pojmenování jevů a skutečností, které vznikly až po vystěhování Čechů ze staré vlasti a přistěhovalci je tedy neznali – především ve státní správě, průmyslu, školství, zdravotnictví atd. Přejímané jazykové jevy jsou adaptovány do systému českého jazyka, přizpůsobují se v rovině fonetické, morfologické, syntaktické, ale i sémantické. Ve fonetické rovině často dochází ke změnám *ch, g > h, r > ř*, palatalizaci atd. (např. sloveso *trebati > třebat* (č. potřebovat): *Emotivní stránku, jako jednu z příčin reemigrace, třeba trochu vysvětlit. Třeba to udělat.* (č. je potřeba); substantivum *gorivo > hořivo* (č. palivo): *máš dost hořiva?*; místní jméno *Zagreb > Záhřeb*).

V rovině sémantické dochází k zužování nebo naopak rozšiřování významů lexému přejatých a tím potažmo i k změnám významového rozsahu slov původně českých. Podle chorvatského slovesa *raditi* došlo k rozšíření významu českých sloves *pracovat* a *dělat* – příslušníci menšiny tak běžně říkají že *školka v sobotu nedělá, počítač pracuje* (ve významu: je zapnutý), *pračka nám nedělá*; podle slovesa *ići* byl význam slovesa *jít* rozšířen z chůze i na jízdu, zahrnuje tedy i významové pole slovesa *jet*: *přišla jsem vlakem, pudou do Končevnice autem*. Rozšířen byl význam podstatného jména *střevíce* (v nářeční podobě *třevíce*), které zahrnuje veškerou nízkou obuv, zatímco substantivum *boty* bylo významově zúženo na holinky a vysokou panskou obuv k lidovému kroji. Rozšířeny byly také významy podstatných jmen *cesta* (které zahrnuje i silnice), *rozcestí* (které představuje jakékoli rozbíhání nebo křížení pěšin, cest, silnic) a *blůza* (které zahrnuje i trička, mikiny a další druhy dámského oblečení na horní část těla). Poslední uvedená slova by bylo možné považovat také za prvky staršího jazyka, tedy zachování původního významu lexémů, zatímco v Čechách došlo k jeho posunu. Podle chorvatštiny se rozšiřuje význam substantiva *príbor*, které označuje též různé náčiní, např. malířské.

Posuny ve významu lexému nebo také nejistota v jejich významu vede často k užívání slov v nenáležitém kontextu: *všechny papíry a zápisy (záznamy, poznámky) už ležely na stole ještě před začátkem slavnosti, vysoký (vzácný) host, další tečka (bod)*

našeho jednání, na střevících mám vysoké paty (podpatky), zákon se chystá (připravuje), vysoce vzdělaný lidi (s vysokoškolským vzděláním).

Velké potíže často činí slova, která v češtině a chorvatštině stejně nebo téměř stejně znějí, mají ale jiný význam – M. Dudok je nazývá kontaktovními homonymi (Dudok, 1997): *natoč mi vodu* (nalij), *včera jsem brzy zaspala* (usnula), *v tý kantě je nápoj (pro prasata)* (v kýblu je šlichta pro dobytek), *von je za tu práci stručnej* (odborný), *můj syn má v Daruvaru kůču a v Zagrebu stan* (byt), *zavolej si mistra, ať ti popraví mašinu* (opraví), *skládám se s tebou* (souhlasím), *posadil jsem papriku* (zasadil), *řádný návštěvník kulturních pořadů* (pravidelný), *nemůžu si zamyslet práci na poli bez koní* (představit si). Češi si většinou uvědomují, zda používají české nebo chorvatské slovo, ne vždy jsou si ale jisti jeho významem, což postupně vede k posunu a nakonec i k možné úplné změně významu lexému.

Jiným příkladem počešťování jsou doslovné překlady slov nebo slovních spojení, která se v češtině užívají v jiném kontextu nebo v poněkud jiném významu: *řekli mi vod příkladu*, *kolik to bude stát* (ch. otrpilik – č. přibližně), *auto nechtěl zapálit* (ch. upaliti – č. nastartovat), *na dřívější radě jsem to vynesla* (ch. iznijeti – č. začala jsem o tom mluvit), *zhasni motor* (ch. ugasiti – č. vypnout), *je řada, ať jde* (ch. red je – č. bylo by v pořádku, aby šel). Doslovně překládány jsou někdy také fraseologismy – např. *život na něm zanechal razítka* (č. život mu vtiskl pečeť), *mluvím česky od malejch nohouch* (č. odmalička).

Interference u sloves, kromě již uvedeného zužování nebo rozšiřování významu, lze pozorovat také v nejistotě významu předpon a rozdílu mezi dokonavým a nedokonavým tvarem slovesa. K českým slovesným tvarům jsou tvořeny vidové protějšky nenáležitými českými nebo přejatými chorvatskými předponami: *navolej číslo* (ch. na-zvati), *dostěhovala se z Čech* (ch. do-seliti), *českou základní školu jsem zakončil v r. 1934* (ch. za-vršiti), *prošřej ulici* (ch. pro-širiti): *ráno zapozdila na vlak* (ch. za-kasniti).

Z chorvatštiny jsou často přebírány částice nebo výplňová slova: *ajde, baš, pa*.

Běžnější nežli v České republice je užívání zdobnělin (*napiš tam tu větičku*) a celkově slov expresivních. Posuny stylového zařazení slov vedou v několika málo případech k neutrálnímu užívání slov původně hanlivých – nejčastějšími příklady jsou substantiva *huba* (*umej si hubu*) a *prdel* (*dostaneš na prdel*), která u některých mluvčích zcela nahradila lexémy *ústa* a *zadek*, *pozadí*. V těchto případech však může jít o zachování starších významů kdysi neutrálních slov. V posledních letech prostřednictvím

styků s českými občany do menšinového jazyka proniká tendence k univerbizaci, vytváření jednoslovného pojmenování, výrazná v současné obecné češtině.

Pro nové skutečnosti jsou často pojmenování přebírána z chorvatštiny anebo jsou slova nově vytvářena – zcela jedinečnou menšinovou záležitostí, nenacházející obdobu v českých ani chorvatských reáliích, jsou české besedy a jejich členové, pro které se vžilo nově vytvořené pojmenování *besedáci* (v jednotném čísle *besedák* a *besedačka*). Nejistota nebo neznalost správného českého výrazu vede nejednou také k tvorbě jednorázových novotvarů: *to nadchtí ocítila také já* (to nadšení jsem pocítila také já). Některé z nich se postupně stávají součástí slovní zásoby krajanů - *předsednice* (předsedkyně), *pokladnice* (pokladní) – a často koexistují se spisovným českým lexémem bez jejich významového nebo stylového rozlišení. Schopnost jazyka a jeho uživatelů adoptovat si výrazy z jiných jazyků a vytvářet nová pojmenování pro nově vznikající skutečnosti je důkazem živosti menšinového jazyka.

U většiny Čechů v Chorvatsku je patrné omezení stylistické rozrůzněnosti češtiny. Hlavním důvodem je omezení funkcí, které jazyk může v komunikaci plnit – především omezení funkcí oficiálních ve prospěch funkcí neoficiálních – soukromých a většinou i neveřejných forem komunikace. Dochází tak k jakési komunikační nivelizaci. Mladí lidé, kteří navštěvovali české školy, si uvědomují, že některé používané výrazy a tvary nejsou spisovné, po ukončení školní docházky ale většinou tyto výrazy zůstávají jen součástí jejich pasivní slovní zásoby. Nejsou schopni rozlišit stylové vrstvy českého jazyka – v soukromé i veřejné komunikaci tak užívají jednotný jazyk, s prvky dialektologickými, hovorovými i spisovnými a s tvary obecně českými.

Skutečnost, že si krajané uvědomují rozdíly mezi českými výrazy a výrazy přejatými z chorvatštiny dokládá fakt, že v průběhu komunikace, a především v případě komunikace s českými občany, upravují svou mluvu a používají výrazy, které často běžně nepoužijí v komunikaci s jinými krajany nebo nepocítíují potřebu se opravovat nebo dodatečně vysvětlovat řečené. Často tak lze v jejich mluvě vyzorovat opravy – například:

vím, že jsem ty baterky dala naplnit, dobít...

nezapomeň doma putovníci, ten, pas...

běž do rázredu, do třídy...

anebo uvědomění si neznalosti správného výrazu, spojené s vědomím, že použitý výraz není správný: *proto nám včera zavřeli plyn – zavřeli? jak se tomu říká?*

na mauny je ještě brzy, tedy na fazole... nebo jak tomu Češi říkají...

Je to doklad jazykového plánování českých mluvčích ve formě, v jaké ho popisuje J. V. Neustupný (Neustupný, 2002, str. 436): ve všech případech byli mluvčí schopni zaregistrovat jazykový prostředek i uvědomit si nesprávnost uvedeného výrazu a naplánovat jeho opravu (podle Neustupného první čtyři fáze jazykového plánování) – jen v prvních třech případech ale byli schopni uskutečnit i poslední, pátou fázi jazykového řízení a jazykový prostředek opravit.

Bohužel s postupem asimilace jedince lze pozorovat, že tato potřeba opravit řečené nebo se dozvědět správný výraz klesá a klesá i schopnost opravu provést. Jedinec si především přestává uvědomovat, že uvedený výraz není český a je třeba provést korekci.

Z důvodu příbuznosti češtiny a chorvatštiny je přejímání slov z jednoho jazyka do druhého většinou neuvědomované, jak v případě přejímání slov, tak gramatických tvarů. Dokonce i jedinci, kteří znají dobře oba jazyky, ztrácejí občas povědomí o tom, který z výrazů je přejatý a který z mateřského jazyka. Tato skutečnost je snadno pochopitelná u lidí, kteří celý svůj život žijí v menšinovém prostředí, poněkud zarážející je ale u lidí, kteří se narodili v Čechách a do menšinového prostředí se přistěhovali v dospělosti. U nich je výrazněji cítit potřeba splynout s prostředím, která se projevuje nadměrným nahrazováním českých slov chorvatskými – a překvapivě také ztrátou jazykového citu pro správnost a stylové příznaky výrazů. Na nejednom příkladě můžeme vysledovat, že lidé, kteří se přistěhují do menšinového prostředí z Čech, po určité, relativně krátké době, používají větší počet přejatých slov nežli lidé, kteří se v menšinovém prostředí narodili. Místo aby tedy tyto lidé umožnili příslušníkům menšiny styk se současnou češtinou, působí většinou opačným příkladem a utvrzují krajany v užívání slov přejatých z chorvatštiny, neboť jsou přesvědčeni, že přistěhovalci mluví správně česky – jejich jazyk se tedy pro krajany, nejisté svým jazykovým citem a znalostí češtiny, stává jakousi normou správnosti.

Příbuznost a celková blízkost češtiny a chorvatštiny vede někdy k jazykovému purismu v rámci českého jazyka – uživatelé češtiny se zbytečně vyhýbají výrazům, které jsou v češtině a chorvatštině stejné nebo velmi podobné neboť jsou přesvědčeni,

že jde o slova přejatá z chorvatštiny. Jindy naopak snaha vyjadřovat se spisovně česky vede až k vytváření hyperkorektních tvarů – např. *zeptáme se na to záhřebštích besed'áků* (místo záhřebských, podle záhřebští).

V příloze uvádím ukázky mluveného (Příloha č. 1) a psaného (Příloha č. 2) textu krajanů s komentářem.

4.3 Faktory působící na užívání češtiny

Nejdůležitějším faktorem zachování českého jazyka v prostředí menšiny je rodina. Ve většině rodin se jazyk automaticky přenáší z rodičů na děti. Růstem počtu smíšených manželství se ale toto pravidlo narušuje a v mnoha rodinách čeští rodiče už na své děti česky nemluví, nejen v přítomnosti partnera neznalého češtiny, ale i v případech, kdy jsou s dítětem o samotě. Mnozí z těchto rodičů pak své děti dávají do českých škol a doufají, že se děti česky naučí ve škole a škola vynahradí, co sami v posledních letech zanedbali. Toto je ale možné jen v osadách, kde české školy existují – ve vzdálenějších osadách s menším počtem Čechů se děti většinou už česky nenaučí, což vede k asimilaci.

České školy jsou druhým nejdůležitějším faktorem zachování českého jazyka. Jejich existence výrazně zpomaluje asimilaci menšiny, neboť umožňuje pravidelný kontakt s českým jazykem i těm krajanům, kteří nemluví česky doma. Nejvýrazněji je jejich důležitost pocíťována v negativní formě v osadách, jejichž obyvatelé nemají možnost české školy navštěvovat – tito právě proto usilují o zavedení češtiny na chorvatských školách alespoň formou výběrového předmětu. Je ale nutné si uvědomit, že naprostá většina učitelů na českých školách jsou lidé, kteří se narodili v české menšině a zde vychodili školy. Protože žádné vysokoškolské vzdělání v češtině, jak už bylo uvedeno dříve, nelze v Chorvatsku získat, a kromě v Daruvaru ani žádné středoškolské, a možnosti studia v České republice jsou dost ztěžovány byrokracií, jsou znalosti češtiny zdejších učitelů většinou nedostatečné. Sami učitelé si tyto své nedostatky uvědomují, především ve výuce odborných předmětů, a mnozí si váží pomoci učitelů, kteří přijíždějí z ČR – tato pomoc ale nedokáže vyvážit nedostatečný

styk se současným spisovným jazykem a především nedostatečnou slovní zásobou a mluvní zvyklostí. Přesto české školy dosahují velmi dobrých výsledků. Učitelé jsou schopni se vyrovnat se značně se různícími znalostmi češtiny přicházejících dětí a absolventi těchto škol ovládají češtinu na velmi dobré úrovni aktivního uživatele jazyka.

Negativně bohužel působí značně omezené možnosti pokračovat ve vzdělání v českém jazyce. Mnozí mladí lidé po ukončení české základní školy pokračují na střední škole chorvatské, čímž se omezuje komunikace v češtině ve prospěch chorvatštiny, především pokud jde o komunikaci na odborné téma. Ještě výraznější je ale toto omezení komunikace v češtině v případě ukončení středoškolského vzdělání a pokračování na vysokoškolských studiích, což na Daruvarsku nutně znamená odchod z menšinového prostředí (většinou) do prostředí zcela chorvatského – omezuje se tím komunikace i v rámci rodiny. Bohužel v důsledku horších ekonomických podmínek a těžkého shánění zaměstnání na Daruvarsku v posledních letech se mnozí mladí po ukončení školní docházky na trvalo odstěhovávají z menšinového prostředí, čímž často dochází k přetrhání vazeb a rychlejší asimilaci – někteří mladí se ale zapojují do činnosti Besed ve větších městech, kam se přistěhují, a zůstávají tak v pravidelném styku s češtinou.

Důležitým faktorem je výběr životního partnera – pokud se tímto partnerem stává příslušník většinového obyvatelstva, a zvláště pokud jde o člověka z jiného prostředí, který se s češtinou nikdy nesetkal, často jedinec ztrácí kontakt s češtinou úplně a nepředává ji už dál svým potomkům.

Se spisovnou češtinou se krajané vedle škol setkávají především v českých novinách, knihách a v českých pořadech ve vysílání daruvarského rozhlasu. Novináři v redakci českých novin nebo v redakci českého vysílání Radia Daruvar se potýkají s obdobnými potížemi jako učitelé na českých školách - s nedostatečnou znalostí českého jazyka, především nedostatečnou slovní zásobou. Jejich snahy o udržení jazykové čistoty jsou ale navíc relativně omezovány znalostmi čtenářů a posluchačů, pro které jsou zprávy a noviny určeny. Redaktoři se tedy často snaží o přizpůsobení jazyka a jeho celkové zjednodušení: v lexiku v rámci spisovného jazyka ze synonym volí slova, která jsou užívána mezi krajany nebo bližší zdejší, krajanské češtině, anebo bližší chorvatštině. Stejně postupují v úrovni morfologické – například

při možnosti výběru mezi dvěma tvary volí jednodušší z nich¹⁶ – anebo na úrovni syntaktické, kde dávají přednost jednoduchým větám nebo souvětím před složitými. Jde o neustálou, ne jednoduchou volbu mezi tím, do jaké míry jazyk přizpůsobovat mluvě chorvatských Čechů anebo se je snažit vzdělávat a seznamovat je se současnou spisovnou, ale i nespisovnou češtinou. Prosazování českých spisovných výrazů a složitých konstrukcí může vést k odrazování čtenářů a tím rychlejšímu úbytku čtenářské obce. Mezi některými krajany se začínají objevovat názory, že by noviny měly vycházet v obou jazycích, aby byly přístupné všem, nejen menšinovému obyvatelstvu znalému češtiny. Česko-chorvatsky nebo dokonce jenom v chorvatštině jsou vydávány bulletiny, které na vlastní náklad připravují některé z Besed.

Z důvodu postupného poklesu počtu českých čtenářů (pravděpodobně nejen v důsledku asimilace, ale i v důsledku celkově menšího počtu lidí milujících četbu) bohužel klesá také zájem o české knihy vydávané českým nakladatelstvím.

Uvnitř každé osady se setkáme s určitým kolísáním v mluvě jejích obyvatel – nejen podle toho, jestli jde o více či méně asimilované jedince, ale také podle toho, jestli jde o mladší nebo starší lidi. U starších lidí se mluva stabilizovala. Důsledněji užívají tvary nářečí, kterým se mluvilo v jejich rodině, dokonce i po přestěhování do jiné osady. Mnozí z nich neměli možnost navštěvovat české školy a často ani možnost podívat se do vlasti svých předků, a proto je jejich mluva méně ovlivněna současným spisovným jazykem nebo obecnou češtinou. Zároveň je ale také v menší míře ovlivněna mluvou většinového obyvatelstva, chorvatštinou.

U mladých lidí je patrnější asimilace, a tedy ovlivnění češtiny chorvatštinou – čeština se stále více omezuje jen na komunikaci v rámci rodiny, případně s blízkými přáteli. V jejich mluvě můžeme vyzorovat jednak prvky nářeční, které přejali od svých rodičů a prarodičů, prvky nadnářeční, které si osvojují častějšími styky s lidmi z jiných osad, i prvky současných forem češtiny (spisovné češtiny, která se učí ve školách, a obecné češtiny, se kterou se setkávají při zájezdech do České republiky). Míra ovlivnění češtiny chorvatštinou se ale mění u každého jedince i v průběhu života působením různých již zmiňovaných faktorů.

¹⁶ Např. při skloňování řadových číslovek spisovná čeština umožňuje dvě varianty - vyskloňovat všechny části číslovkového výrazu nebo první část ponechat v základním tvaru a vyskloňovat jen část poslední: *Záhřebská beseda oslavuje sté třicáté páté výročí.* anebo *Záhřebská beseda oslavuje sto třicáté páté výročí.*

V posledních letech velmi silně působil faktor nacionalistický, způsobený etnickými neshodami a válkami v posledním desetiletí minulého století. Zatímco u části českých krajanů vedl k jejich přiklonění se k většinovému obyvatelstvu („protože žijeme v Chorvatsku, jsme přeci Chorvati“), u jiné části, často už poměrně asimilovaných příslušníků menšiny, tyto třenice mezi národy vedly naopak k uvědomění si svého původu a posílení národního cítění.

V české menšině v Chorvatsku nehraje velkou roli na zachování češtiny církev, neboť zdejší Češi nemají možnost navštěvovat mše v českém jazyce. Výjimkou je osada Bjeliševac na Požežsku, kde je větší počet protestantů a v posledních letech tam pravidelně dojíždějí duchovní z České republiky. Na Daruvarsku je velký počet věřících, převážně katolíků – je ale těžké odhadnout, jak velký by byl o mše v českém jazyce zájem, neboť zdejší krajané jsou už po léta zvyklí na mše chorvatské. Znovuprosazení českého jazyka v další veřejné sféře by ale určitě výrazně přispělo k jeho uchování.

Velmi významným faktorem existence menšiny a uchování menšinového jazyka je politika státu a krajů, v nichž menšiny žijí.

4.4 Menšinový jazyk v zákonech RCH a stanovách města Daruvar

Jak již bylo zmíněno na začátku předchozí kapitoly, přestože je Daruvar středem české menšiny v Chorvatsku, místní správa neuznává zde žijícím krajanům právo na dvojjazyčnost, které mají zajištěné Ústavou Republiky Chorvatska. Stanovy města Daruvaru ve skutečnosti omezují menšinová práva definovaná v Ústavě, což je z právního hlediska nezákonné. Byla na ně podána žaloba k Ústavnímu soudu, za dva roky od jejího podání se ale soud přes opakované intervence Rady pro národnostní menšiny RCH nebyl schopen k předmětu vyjádřit.

Češi na Daruvarsku by měli mít možnost používat češtinu jako úřední jazyk na základě tzv. zděděných práv (zděděných z období SFRJ), protože ale došlo k oddělení některých částí obce, současný starosta Daruvaru zastává stanovisko, že dnešní obec Daruvar není pokračovatelem té předchozí a tudíž ani nedědí její práva a povinnosti. Ze zděděných práv je stanovami města Daruvaru české menšině uznáno jen právo na

výchovu a základní vzdělávání v jazyce a písmu české menšiny. Dalším kritériem uznání menšinového jazyka jako úředního v určité obci je podle Ústavy RCH určité procento menšinového obyvatelstva – i tomuto kritériu se ale daruvarský starosta vyhnul tím, že rozdělil obec Daruvar na osady a uznal češtinu jako úřední jazyk jen v těch částech obce, kde je větší počet Čechů. Docílil tím současného stavu, kdy je čeština jako úřední jazyk uznána v menších osadách kolem Daruvaru, v nichž ale nejsou žádné instituce a úřady a tudíž ani žádná možnost úřední jazyk používat. V samotném městě, kde všechny instituce sídlí, jsou povoleny jen dvojjazyčné nápisy na českých institucích, některé informační cedule s názvem města Daruvar a již zmíněné mateřské a základní školy.

Situace v Daruvaru si v roce 2005 povšimla také Rada Evropy, která konstatovala, že v Daruvaru v případě českého a srbského jazyka a písma se „spomenuti jezici i pismo gotovo ne rabe, niti su prisutni u poslovima s lokalnim ispostavama državne uprave ili unutar jedinica lokalne ili područne samouprave“¹⁷. (D. Hegl, 2006) Jakékoli diskuse na téma menšin a dvojjazyčnosti ale starosta Daruvaru odmítá se slovy, že „o položaju nacionalnih manjina, češke i srpske, nema se što razgovarati, jer taj problem ne postoji. (...) o problemu koji ne postoji ne može ni razgovarati.“¹⁸ (D. Hegl, 2006)

Potíže se opakovaně vyskytují také v případě vysílání české emise v Radiu Daruvar, neboť jde o soukromý podnik, který požaduje, aby vysílání českých emisí bylo dotováno. A dosud se neplní ani povinnosti chorvatské veřejnoprávní televize vysílat informování v menšinových jazycích. (Nemožnost poslechnout si české slovo v chorvatském rozhlasu nebo televizi je navíc podporováno výrazným omezením těchto možností v případě českého rozhlasu či televize od 90. let minulého století. Přes marné snahy po změně zůstává jedinou možností, jak sledovat rozhlasové nebo televizní vysílání z České republiky rychlé připojení k internetu – pouštět si vysílání po internetu ale není zvykem a mnohými krajanů je to stále považováno za drahý přepych. Výsledkem se tak stává špatná znalost krajanů o soudobé české kultuře, přestože poměrně dobře znají starší kulturu a dějiny.)

Všechny tyto skutečnosti vedou k značnému omezení možností užívat český jazyk ve veřejných sférách. Omezují se tím funkce, které jazyk může plnit, což zákonitě vede k ustupování menšinového jazyka jazyku většiny. Politika státu a především místní

¹⁷ překlad: „uvedené jazyky a písmo se téměř nepoužívají a nejsou přítomné v práci místních poboček státní správy nebo v rámci jednotek místní samosprávy.“

¹⁸ překlad: „v případě národnostních menšin, české a srbské, není o čem mluvit, neboť žádný problém neexistuje. (...) o problému, který neexistuje, není možné ani mluvit.“

samosprávy Daruvaru a jeho okolí se tak stává jedním z nejvýznamnějších faktorů, které působí na asimilaci menšinových příslušníků – v tomto případě negativně.

5. VÝZKUM

Ve svém výzkumu jsem se zaměřila na určitou oblast styků mezi příslušníky různých národností – jejich společnou komunikaci v rámci podniků, kde jsou nuceni spolupracovat a společně řešit problémy. Zajímalo mě, v jakém jazyce tato komunikace probíhá, případně jestli k ní respondenti užívají více jazyků. Pokud komunikace probíhá ve více jazycích, mezi kým taková komunikace probíhá a v jakých situacích? Jsou jazyky nějak funkčně rozděleny? A uvědomují si samotní členové kolektivu, kdy, s kým a proč kterým jazykem mluví, případně přepínání mezi jazyky, které ovládají? Vyskytuje se ve firmách také dvojjazyková komunikace?¹⁹ A existuje jazykové plánování na úrovni podniku, s jakým se v různých podobách můžeme setkat ve velkých podnicích – případně v jaké formě a jak působí na jazykovou a sociální situaci v daném podniku? Hraje znalost jazyků roli při výběru zaměstnanců?

Výzkumu vícejazyčné komunikace ve firmách je v od 80. let 20. století věnováno dost pozornosti. V české odborné literatuře se s tímto tématem setkáme především v pracích Jiřího Nekvapila a Marka Nekuly (např. Nekvapil, J. – Nekula, M., 2006a, 2006b), kteří se ve svých výzkumech zaměřují na velké, nadnárodní společnosti, převážně česko-německé, které vznikají v důsledku globalizace.

Situace v malých firmách v národnostně smíšeném prostředí, kde je značná část obyvatelstva v různé míře bilingvní, je v mnohém specifická a dosud jí nebyla věnována dostatečná pozornost. Dnes se jí ve své disertační práci věnuje Věra Novotná, doktorandka na FF UK v Praze, která zkoumá jazykovou situaci slovensko-srbského bilingvismu v malých podnicích v prostředí Vojvodiny v Srbsku. Svůj výzkum jsem se snažila zaměřit jako paralelu k tomuto výzkumu – oproti slovensko-srbskému stavím česko-chorvatský bilingvismus v prostředí české menšiny na Daruvarsku v Chorvatsku.

Pro výběr firem jsem předem stanovila určitá kritéria. Prvním z nich byla velikost firmy, kterou jsem omezila na pět až deset zaměstnanců, čímž jsem velmi zúžila počet možných respondentů. Dalším omezením byla nutnost národnostně smíšeného kolektivu

¹⁹ S pojem dvojjazykové, bilingvní komunikace se setkáme v pracích slovenských jazykovědců – I. Lanstyák (Lanstyák, 2004) definuje dvojjazykovou komunikaci jako „komunikačný proces, v ktorom komunikanti používajú dva jazyky.“

ve firmě – Čechů a Chorvatů – přítomnost dalších národností jsem předem nevyklučovala, v průběhu výzkumu se ale ukázalo, že se jiné národnosti, a tím ani jazyky ve vybraných podnicích nevyskytují. Snažila jsem se volit podniky, které by mohly odrážet obecnou situaci v daném prostoru, tedy podniky, které se i při respektování jedinečnosti každého kolektivu nevymykají průměru.

S ohledem na vlastní zkušenost a poměrně dobrou znalost jazykové situace v české menšině v Chorvatsku a především v samotném Daruvaru a jeho blízkém okolí jsem předpokládala, že ve všech podnicích, v kterých budou přítomni menšinoví příslušníci, se setkám s projevy česko-chorvatského bilingvismu – ať už produkčního, aktivního nebo jen percepčního, pasivního. Míru komunikace v českém jazyce nebylo možno předem jasně stanovit, neboť nezáleží jen na zastoupení Čechů v celkovém počtu zaměstnanců, ale především na samotných jednotlivcích – na jejich původu (česká rodina nebo smíšené manželství, české školy, zapojení do života české menšiny aj.), zvyklostech (především u mladých lidí žijících ve městě lze očekávat, že budou mezi sebou komunikovat spíše chorvatsky, a tím pádem budou i spíše podléhat vlivům většinového prostředí), jazykové kompetenci (míra asimilace), úrovni vzdělání a dalších faktorech, které se v průběhu života mohou měnit²⁰. Na těchto faktorech bude záležet také, do jaké míry budou respondenti schopni reflektovat svou komunikaci a posuzovat ji.

Dalším podstatným faktorem je typ firmy, tedy zda jde o podnik výrobní, ve kterém probíhá komunikace převážně jen mezi samotnými zaměstnanci, nebo se naopak komunikace soustředí převážně ve směru k zákazníkům. Předpokládala jsem, že v případě komunikace se zákazníky bude dvojjazyčnost vnímána jako přednost, s ohledem na poměrně vyhrocené právní nedořešení dvojjazyčnosti v Daruvaru by mě ale nepřekvapilo, kdyby se zaměstnanci některého podniku setkávali s požadavkem používat výhradně chorvatštinu.

Skutečnost, že bude mít chorvatština vždycky přednost a bude považována za úřední jazyk, ve kterém bude probíhat nejen komunikace, ale především veškerá firemní administrativa, jsem brala jako samozřejmost. S ohledem na to, že z důvodu velikostního omezení zkoumaných podniků jsem nemohla do výzkumu zapojit žádný podnik s předpokládanou podmínkou znalosti češtiny u zaměstnanců (jako je například česká novinově-vydavatelská instituce, česká mateřská nebo základní škola aj.), neočekávám, že by znalost či neznalost češtiny mohla mít nějaký vliv na výběr

²⁰ Více o faktorech, které mohou ovlivňovat užívání jazyků bilingvního mluvčího ve studii M. Dudka, 2004.

zaměstnanců ve firmách a některé skupiny zaměstnanců zvýhodňovat nebo naopak znevýhodňovat. Znalost chorvatštiny bude předpokládána.

Nepředpokládám výskyt jazykového plánování ve firmách v jakékoli jeho podobě, v jaké se vyskytuje ve velkých, nadnárodních podnicích, ať už by mělo jít o stanovení firemního jazyka nebo třeba jazykové kursy pro zaměstnance. Stejně tak nepředpokládám potřebnost tlumočení mezi zaměstnanci nebo překládání firemních materiálů.

Pro svůj výzkum jsem zvolila čtyři malé firmy na Daruvarsku. Tři vybrané firmy se nacházejí přímo v Daruvaru, čtvrtá v asi 15 km vzdálené osadě Končenice. Bohužel ne všichni zaměstnanci ve všech firmách byli ochotni spolupracovat.

Výzkum jsem prováděla ve dvou fázích: v první fázi formou osobních dotazníků²¹, které jsem v druhé fázi doplnila rozhovory s vybranými jednotlivci. Dotazníky byly ve dvou jazycích, česky a chorvatsky, a každý z respondentů měl možnost rozhodnutí, v kterém jazyce se chce do výzkumu zapojit. Ve chorvatské variantě dotazníku, určené především Chorvatům, byly vynechány otázky určené výhradně bilingvním mluvčím. Skutečnost, že se někteří respondenti, byť s velmi dobrou znalostí českého jazyka v rovině pasivního poslechu i aktivní produkce, rozhodli pro dotazník v chorvatštině, může být dokladem jak jejich horších znalostí českého jazyka v rovině psaného textu, tak jejich nejistoty a nedůvěry ve vlastní znalosti. Otázky byly většinou uzavřené, s možností volby mezi nabízenými odpověďmi. Hodnocení jazykové kompetence jsem nechávala na samotných respondentech.

1. firma - Charvát

Firma Charvát d.o.o. je dceřinou firmou mezinárodní firmy Charvát Group s.r.o. se sídlem v Čechách. Podniká v oblasti průmyslových hydraulik a průmyslových olejů. Má 5 zaměstnanců, z nichž se jeden odmítl zúčastnit výzkumu. Jsou to příslušníci české národnosti a jedna Chorvatka s dobrou znalostí českého jazyka (několik let žila v Čechách) – ředitel podniku ale uvádí, že národnost, ani znalost českého jazyka nejsou podmínkou pro přijetí do zaměstnaneckého poměru.

²¹ Českou variantu dotazníku uvádím v Příloze č. 3.

Z výzkumu vyplynulo, že se ve firmě komunikuje oběma jazyky přibližně ve stejné míře, podle situace, tématu nebo přítomnosti zákazníků. Mezi samotnými zaměstnanci jsou ustálené vztahy, na které je napojeno užívání konkrétního jazyka – i v rámci jedné situace se tedy jazyky střídají podle toho, kdo se na koho obrací. S Chorvatkou všichni pravidelně komunikují v chorvatštině, další zaměstnanci mezi sebou většinou česky. Ředitel podniku sice v dotazníku uvádí, že se všemi zaměstnanci komunikuje pouze chorvatsky, při svých návštěvách při provádění výzkumu jsem ale zjistila, že střídá oba jazyky stejně jako většina ostatních zaměstnanců. Písemná komunikace uvnitř firmy (maily, instrukce) i veškerá administrativa probíhá pouze chorvatsky, česky v případě komunikace s mateřskou firmou – firma nenajímá překladatele, české materiály píše samotní zaměstnanci.

Ředitel podniku, ing. Ante Z. (30-40 let) je nejrozporuplnější osobou v tomto podniku. Přestože souhlasil s výzkumem ve firmě, měl k němu velké výhrady. S ohledem na citlivost vztahu českého a chorvatského jazyka na území města Daruvaru a nedodržování práv české menšiny, daných zákonem, považuje jakékoli otázky týkající se národnosti nebo užívání jazyka na tomto území za velmi ožehavé. Na otázky týkající se národnosti své nebo svých blízkých v dotazníku odmítnul odpovědět, komentoval je ale slovy, že v Chorvatsku se cítí být Čechem a v Čechách Chorvatem – obojí je v něm a nechce se rozhodovat pro žádnou z možností, neboť by to cítil jako zříkání se části své osobnosti. Pochází ze smíšeného manželství a s každým z rodičů mluvil od dětství důsledně jiným jazykem. Se sourozenci mluvil většinou česky. S manželkou, Češkou z Daruvaru, mluví vždycky česky, ale s vlastními dětmi podle dotazníku oběma jazyky stejně. Pan Ante má vysokoškolské vzdělání – vychodil českou základní školu a dále školy chorvatské (pravděpodobně z důvodu nemožnosti pokračovat ve vzdělávání v češtině). Kromě doby studia strávil celý život na Daruvarsku. Do české školy dal také své děti. Je zvyklý v českém jazyce číst, psát i sledovat vysílání rozhlasu a televize, většinou ale rozmýšlí v chorvatštině. S kamarády, příbuznými a známými se baví česky i chorvatsky, v závislosti na situaci. Dvojazykovou komunikaci údajně nezažil. Pravidelně jezdí do České republiky, soukromě i pracovně, a nemá potíže v komunikaci s rodilými Čechy – tito většinou ani nepoznají, že mluví s člověkem, který se nenarodil v Čechách a nikdy v nich nežil. Stejně jako v případě národnosti i v případě mateřského jazyka uvádí pan Ante jazyky oba, češtinu i chorvatštinu, k oběma jazykům má stejný vztah, ovládá je na stejné úrovni a stejně často je používá. Po léta je velmi aktivním členem České besedy a pravidelně se účastní jejich akcí, většinou je zapojen také

organizačně. Je tedy poněkud překvapivé, že v podniku, v kterém je ředitelem a jehož většinu zaměstnanců tvoří Češi, komunikuje chorvatsky – sám to vysvětluje skutečností, že podnik působí na území Chorvatské republiky a většinu zákazníků tvoří Chorvaté.

Zaměstnanec Damir K. (21-30 let) je příkladem asimilujícího se Čecha, který sice pochází od českých rodičů a sám uvádí českou národnost, s vlastními dětmi už ale mluví většinou chorvatsky a nedal je ani do české školy. Přestože se známými komunikuje většinou česky a češtinu uvádí i jako svou mateřštinu, komunikace v češtině mu dělá potíže a bližší vztah má k chorvatštině, kterou lépe ovládá. Česky nepíše ani nečte. Nezapojuje se do činnosti České besedy a ani nenavštěvuje její akce.

Maja N. (21-30 let) je z plně chorvatské rodiny, česky se ale naučila v České republice, kde žila a pracovala po určitou dobu a kam pravidelně cestuje za příbuznými. I přes svou dobrou znalost češtiny se všemi ve firmě komunikuje jen v chorvatštině. Česky komunikuje v případě potřeby se zaměstnanci mateřské firmy v Čechách.

2. firma – Grafodar d.o.o.

Grafodar d.o.o. je soukromý podnik, tiskárna, která se zaměřuje především na vydavatelské a tiskařské práce. Sídlí v Daruvaru a má sedm zaměstnanců. Ve stejných prostorech s Grafodarem sídlí také další firma s jediným zaměstnancem. Protože se se zaměstnanci tiskárny pravidelně stýká, zahrnula jsem ho do svého výzkumu také. Celkově se tedy společnost sestává z šesti Chorvatů a dvou Čechů, manželského páru. Ne všichni zaměstnanci jsou původem z Daruvaru a někteří i nyní do zaměstnání dojíždějí.

Výzkum ukázal, že se ve firmě z důvodu převažujícího počtu Chorvatů komunikuje převážně chorvatsky, i přesto, že většina zde zaměstnaných Chorvatů česky rozumí nebo i velmi dobře mluví. Všichni zaměstnanci totiž s češtinou pravidelně přicházejí do styku, většinou v rámci rodiny, do které se přivdal nebo přiženil někdo českého původu, a u většiny se v určité míře vyvinul chorvatsko-český bilingvizmus. S češtinou se v rámci firemní komunikace setkáme především při komunikaci s Liduškou K. Její manžel, druhý Čech ve firmě, je v dlouhodobé neschopnosti, což do značné míry negativně ovlivňuje podíl české komunikace v rámci celkové firemní komunikace. Právě s Liduškou ale i mnozí zaměstnanci, kteří se k češtině nehlásí, alespoň občas česky mluví. Komunikace v češtině je asi výraznější při styku se zákazníky, neboť většina zaměstnanců je schopná i ochotná se přizpůsobit jazyku

zákazníka, pokud začne mluvit česky. Negativně působícím faktorem je ale neznalost odborné terminologie v českém jazyce, která naopak vede k přepínání do chorvatštiny. Ve firmě se setkáme také s dvojjazykovou komunikací. Někteří za zaměstnanců uvádějí, že dvojjazykově komunikuje především jejich šéf, Chorvat, který česky dobře rozumí, se zákazníky a známými – samotní zaměstnanci s ním mluví vždycky chorvatsky.

Základ podniku tvoří otec se dvěma syny. Otec, pan Juraj B. (51-60 let) je ředitelem a zároveň majitelem podniku. Přestože jeho matka je Češka, uvádí, že se doma mluvilo jenom chorvatsky a vychodil také chorvatské školy. S češtinou se začal stýkat až v manželství s daruvarskou Češkou a v zaměstnání před založením vlastního podniku. Nyní je schopen se česky domluvit na velmi slušné úrovni, i když převažuje percepční znalost jazyka. Pravděpodobně k tomu přispěla i skutečnost, že jeho podnik spolupracuje s NVI Jednota, v které jsou zaměstnaní převážně Češi a komunikuje se zde především česky - pan Juraj má tak možnost pravidelně se s češtinou stýkat. Jinak je ale jeho mateřským jazykem chorvatština a v tomto jazyce také se všemi komunikuje. Právě v jeho případě se lze setkat s dvojjazykovou komunikací, kdy na něj mluví lidé, zákazníci v práci nebo známí v soukromí, česky a pan Juraj jim odpovídá chorvatsky, případně svou chorvatštinu prokládá českými slovy nebo slovními spojeními. V českém jazyce rád především vtipkuje.

Synové pana Juraje oba vychodili českou základní školu v Daruvaru a pak pokračovali na školách chorvatských. Doma mluvili česky s matkou a jejími rodiči, chorvatsky s otcem a příbuznými z jeho strany. Mezi sebou mluvili většinou chorvatsky, česky ve společnosti matky. Ale v přítomnosti otce mluvili i s matkou častěji chorvatsky. V průběhu let komunikace v chorvatštině začínala převažovat. Oba synové se považují za Chorvaty a oba jako svůj mateřský jazyk uvádějí chorvatštinu – tedy jazyk, ke kterému mají bližší vztah a který lépe ovládají, než jazyk, kterým komunikovali od narození s matkou. Oba synové mají partnerky Chorvatky a na své děti už pravděpodobně česky mluvit nebudou – u jejich dětí je tedy možné předpokládat jen percepční znalost jazyka pravděpodobně při komunikaci s babičkou. Ani jeden z nich není zapojen do činnosti České besedy a ani se nezajímají o její akce – přestože matka je učitelkou a pokud není sama organizačně zapojena, akce pravidelně navštěvuje. Asimilace je patrnější u staršího z bratrů (31-40 let), který česky nekomunikuje už téměř vůbec. Mladší bratr (21-30 let) komunikuje česky pravidelně, jak s kolegy v práci, tak s některými známými a kamarády. Většinou reaguje v jazyce, kterým je dotyčnou osobou osloven, sám začíná česky mluvit jen občas, na známé.

Střídání jazyků si neuvědomuje, většinou přepíná automaticky v závislosti na změně situace. Oproti školním letům si ale uvědomuje potíže v komunikaci v českém jazyce, především nedostatky ve slovní zásobě – vědomě i nevědomě přebírá do češtiny chorvatská slova a přizpůsobuje je gramaticky. Nejjasněji si tyto potíže uvědomuje při komunikaci s rodilými Čechy.

Ričard V. (21-30 let) je z chorvatské rodiny, protože je ale matka původem z převážně české vesnice a sama se česky naučila od sousedů a známých, dala své děti do české školy. I sama občas s dětmi mluvila a mluví česky, i když jen v nepřítomnosti otce, který česky neumí. Ričardova snoubenka se hlásí k češtví, sama už ale česky nemluví. Ričard tedy mluví česky už jen s kamarády ze školních let a občas v zaměstnání. Uvědomuje si, že je jeho čeština značně ovlivněná chorvatštinu, z které přijímá lexika.

Liduška K. (41-50 let) je Češka z úplně české rodiny. Celý život strávila na venkově a do zaměstnání dojíždí. Doma se pohybuje mezi samými Čechy a čeština je tak nejen jejím mateřským jazykem, ale také jazykem, ve kterém převážně komunikuje a který podle vlastního hodnocení ovládá lépe než chorvatštinu. V českém jazyce také rozmýšlí a počítá a zdají se jí v něm sny. S chorvatštinou se setkává převážně jen v zaměstnání, kde se do určité míry přizpůsobuje většinově chorvatskému kolektivu, i přesto ale s většinou kolegů aspoň občas mluví česky. Jak sama říká, i když s někým známým mluví chorvatsky, většinou ve snaze vyjít vstříc neznalému jazyka ve společnosti, stává se jí pravidelně, že k češtině „sklouzává“. K chorvatštině se uchyluje v zaměstnání při rozhovorech na odborná témata, v soukromí mluví jen česky. Změnu jazyka si neuvědomuje, přepíná automaticky – mluvit česky je „zvyklá“. Žádné potíže v komunikaci česky si nevybavuje ani při setkáních s rodilými Čechy. Uvědomuje si ale osobní vzájemné ovlivňování češtiny a chorvatštiny, obousměrné – především ve slovní zásobě. V češtině i chorvatštině si vypomáhá slovy z druhého jazyka. Na dvojjazykovou komunikaci vzpomíná především z předešlého zaměstnání, kde byla údajně naprosto běžná – česky se mluvilo i na Chorvatsku, kteří se v převážně českém kolektivu přizpůsobili a odpovídali chorvatsky.

3. firma – obchod se smíšeným zbožím

Vybraný obchod se smíšeným zbožím se nachází v samotném centru Daruvaru. Protože bylo jako podmínka provedení výzkumu stanoveno uchování určitě anonymity

získaných informací, nebudu firmu blíže konkretizovat. Firma má pět zaměstnanců, kteří se ale na pracovišti střídají ve dvou směnách, dopolední a odpolední, a jenom menší část jejich pracovní doby se překrývá. Tři zaměstnankyně jsou Chorvatky, dvě jsou ze smíšených česko-chorvatských rodin, ale jenom jedna z nich se k češtví hlásí. Všechny zaměstnankyně ale přicházejí s češtinou pravidelně do styku, nejen v zaměstnání, ale i v soukromí: jedna zaměstnankyně chodila na hodiny češtiny ve škole, další dvě se provdaly do českých rodin a pravidelně se účastní situací s dvojjazykovou komunikací, ve kterých komunikují s česky mluvícími členy rodiny z manželovy strany.

Komunikace mezi zaměstnanci v podniku probíhá jenom chorvatsky, i mezi dvěma česky mluvícími zaměstnankyněmi. Chorvatsky také všechny zaměstnankyně komunikují s majitelem a vedoucím podniku, který sem dochází, ale není zde zaměstnán. Protože je zde důraz kladen na komunikaci se zákazníky, často zde vedle chorvatštiny zaznívá i čeština. Tři z pěti zaměstnankyň uvádějí, že jazyk komunikace přizpůsobují jazyku, kterým na ně promluví zákazník – známé zákazníky oslovují česky jako první. Občas komunikace se zákazníky probíhá i formou dvojjazykové komunikace.

První ze dvou česky mluvících zaměstnankyň tohoto podniku je Olivera B. (21-30 let). Narodila se v rodině matky Češky a otce Chorvata, doma se ale mluvilo vždycky jen česky a češtinu také Olivera považuje za svůj mateřský jazyk, je jí bližší a raději a častěji mluví česky než chorvatsky. V českém jazyce také většinou rozmýšlí a počítá, často se jí zdají sny v češtině a česky nadává. Absolvovala českou základní školu. Při návštěvě České republiky se domlouvala česky a neměla žádné potíže s komunikací. Česky komunikuje také s mnohými známými a se svým manželem a dětmi, Čechy. Je členkou České besedy, i když se do jejích akcí nezapojuje aktivně a většinou je ani nenavštěvuje. Přitom všem ale Olivera uvádí, že nestojí o vysílání v české jazyce v chorvatské televizi nebo rozhlase, ani o možnost sledovat vysílání televize nebo rozhlasu z České republiky, protože by vysílání nerozuměla. Přestože uvádí, že češtinu ovládá lépe než chorvatštinu, často si uvědomuje potíže při jejím používání. A jako svou národnost uvádí chorvatskou – sama to zdůvodňuje faktem, že ji v dětství otec nechat zapsat jako Chorvatku a ona je k tomu lhostejná.

Jedinou zaměstnankyní, která se k češtví hlásí, je Ksenija K. (21-30 let). Je ze smíšené rodiny, a přesto, že je matka Chorvatkou, s oběma rodiči mluví od dětství česky i chorvatsky – matka se přivdala do české vesnice, kde se česky brzy naučila a

chorvatsky mluvila s dcerou jen když byly o samotě. Děti ale dala do chorvatské školy. Jako mateřský jazyk uvádí Ksenije češtinu, i když si často uvědomuje potíže při jejím používání ve formě nedostatečného slovníku – přejímání slov si je ale vědomá a nedělá to automaticky. Ovlivňování jazyků u ní není jednosměrné – stejně jako přejímá slova z chorvatštiny do češtiny, dělá to i obráceně. Častěji používá chorvatštinu, k oběma jazykům má ale stejný vztah a češtinu uvádí jako svůj mateřský jazyk. S lidmi ze svého okolí komunikuje podle toho, jak je s danou osobou zvyklá mluvit, česky nebo chorvatsky – mezi jazyky nepřepíná ani při změně tématu nebo dalších lidí ve společnosti. Je členkou České besedy a když má čas, zapojuje se i do jejích akcí.

4. firma – Kotarski

Masna Kotarski sídlí v Končenicích, vesnici s asi třemi tisíci obyvateli, z nichž polovinu tvoří Češi a Česká beseda je zde velmi aktivní. Podnik má šest zaměstnanců, z nichž se polovina hlásí k české národnosti. S ohledem na celkově české prostředí osady, v němž je i převážná většina nečeského obyvatelstva částečně nebo úplně chorvatsko-česky bilingvní, všichni zaměstnanci podniku jsou produkčními nebo alespoň percepčními uživateli českého jazyka. Jeden zaměstnanec se odmítl zúčastnit výzkumu.

V podniku mezi zaměstnanci probíhá komunikace v převážné většině česky. Chorvatský jazyk se vyskytuje většinou jen ve spojení s osobou vedoucího podniku, kde pravděpodobně značná část komunikace probíhá smíšeně, česko-chorvatsky nebo formou dvojjazykové komunikace, a občas ve spojení s osobou syna vedoucího. Vedoucí naopak uvádí, že se všemi zaměstnanci komunikuje česky. Komunikace se zákazníky probíhá v závislosti na daném člověku česky nebo chorvatsky v asi rovnocenném poměru – podle slov paní Ruženky H., která obstarává převážnou část komunikace se zákazníky, převažuje chorvatština v případě odborných témat.

Vedoucí a majitel podniku Mirko K. (více než 60 let) je původem ze smíšeného manželství, s matkou mluvil česky, s otcem chorvatsky. Hlásí se k chorvatské národnosti a jako svůj mateřský jazyk uvádí chorvatštinu. Pohybuje se ale v převážně české společnosti a češtinu užívá častěji než chorvatštinu. Česky komunikuje nejen s příbuznými a známými, ale i s manželkou, Češkou, a vlastními dětmi (poněkud zarážející je, že syn pana Mirka, jeden ze zaměstnanců masny, uvádí, že s otcem naopak komunikuje převážně chorvatsky). Zapojuje se do aktivit České besedy. Jako jediný

respondent v mém výzkumu má možnost sledovat českou televizi a rozhlas prostřednictvím satelitního vysílání a podle vlastních slov se zajímá o dění v České republice a pravidelně ho sleduje. V České republice má příbuzné, s kterými se občas setkává a komunikace v češtině mu nedělá potíže ani s rodilými mluvčími. Česky podle svých slov komunikuje taky se všemi svými zaměstnanci a v převážné většině i se zákazníky – podle odpovědí dalších zaměstnanců ale toto tvrzení lze brát jen s rezervou, bohužel nemám možnost posoudit, zda jde o nedostatečnou momentální reflexi vlastní komunikace pana Mirka nebo o užívání obou jazyků bez uvědomování si rozdílů mezi nimi.

5.1 Statistika výzkumu

Respondenti výzkumu podle věku:

21-30 let	42,9 %
31-40 let	23,8 %
41-50 let	19,0 %
51-60 let	9,5 %
nad 60 let	4,8 %

	český	chorvatský	obojí	jiný
národnost	33,3 %	61,9 %	4,8 %	---
mateřština	33,3 %	52,4 %	9,5 %	4,8 %
preferovaný jazyk	23,8 %	66,7 %	9,5 %	---
nejvíce užívaný jazyk	33,3 %	57,1 %	9,5 %	---
absolvovaná základní škola	47,6 %	47,6 %	---	4,8 %
zvolená varianta dotazníku	42,9 %	57,1 %	---	---

Ve vybraných čtyřech firmách tvoří téměř polovinu zaměstnanců mladí lidé do třiceti let. Věkový průměr všech respondentů je necelých 31 let.

Více než 60 % respondentů se hlásí k chorvatské národnosti, přesně třetina k národnosti české. Jeden z respondentů uvedl dvojí národnost – hlásí se k dvojí paralelní identitě, tedy dvěma identitám, které se vzájemně doplňují²². Dotazník tuto variantu implicitně nenabízel – respondent v dotazníku označil obě národnosti, českou i chorvatskou.

Podobné výsledky uvedli respondenti v kolonce mateřského jazyka. Zde se ale více respondentů přihlásilo k dvojí mateřštině (9,5 %), která též nebyla v dotazníku přímo nabízena. Kritéria mateřského jazyka chápali respondenti různě: nejčastěji jako jazyk, kterým mluvili od dětství s matkou, objevilo se ale i kritérium nejlépe ovládaného jazyka, který se různil od jazyka užívaného v komunikaci s rodiči.²³

Z dalších odpovědí vyplývá, že stejné procento respondentů jako uvedlo mateřský jazyk český, uvádí, že češtinu nejvíce užívají při komunikaci – podstatné ale je, že se tyto respondenti zcela nekryjí: jsou mezi nimi mluvčí s chorvatským mateřským jazykem, kteří více v komunikaci užívají češtinu, i naopak mluvčí s českým mateřským jazykem, kteří více komunikují chorvatsky.

Procenta se liší u údajů preferovaného jazyka – z odpovědí respondentů vyplývá, že chorvatštinu v komunikaci upřednostňují i někteří Češi. Tyto údaje naopak popírají procenta respondentů, kteří se rozhodli pro vyplnění české varianty dotazníku – dali jí přednost i někteří respondenti, kteří se k češtví nehlásí, což znamená, že češtinu ovládají. Naopak někteří Češi dali přednost dotazníku v chorvatštině s obavou, že českému nebudou rozumět.

Z odpovědí vyplynulo také, že české základní školy absolvovalo mnohem více respondentů než se nyní k češtví hlásí – většina jich uvedla, že v dětství také více mluvila česky a češtinu lépe ovládala.

²² Více o přístupech k definici identity a typech identity, především typu „buď-anebo“ (který říká, že se člověk musí rozhodnout, že je „někdo“ a nesmí být něčím „druhým“ – vylučuje dvě paralelní identity) a typu „nejen-ale“ (připouští dvě a více vedle sebe postavených identit, které se nevyklučují, ale doplňují) viz Šatava, 2002, str. 19-20.

²³ Více o kritériích vymezení mateřského jazyka viz Skutnab Kangas, 1991, str.22-27.

5.2 Hodnocení výzkumu

Z celkového hodnocení výzkumu lze tedy říci, že ve firmách na Daruvarsku s národnostně smíšenými zaměstnanci se mluví česky i chorvatsky, komunikace v chorvatštině ale podle očekávání převažuje. Někteří respondenti to zdůvodnili skutečností, že chorvatština je na tomto území úředním jazykem, zatímco češtině práva úředního jazyka nejsou uznána, přestože na ně má nárok.

Podíl komunikace v češtině záleží na podílu Čechů mezi zaměstnanci firmy a dále na samotných lidech, jejich původu, národnostním uvědomění a jazykové kompetenci. Zároveň musíme konstatovat, že i v podnicích, kde neprobíhá komunikace v češtině mezi zaměstnanci, zaznívá pravidelně v komunikaci směrem k zákazníkům nebo k obchodním partnerům. Žádný z respondentů neuvedl, že by od něj bylo na pracovišti ze strany zaměstnavatele požadováno, aby používal nebo naopak nepoužíval český jazyk, ani že by znalost češtiny byla podmínkou k přijetí do zaměstnání – zaměstnanci se znalostí češtiny jsou ale občas ve firmě využíváni k příležitostné komunikaci v češtině, např. v obchodě se zákazníky neznalými chorvatštinou, při komunikaci s firmou nebo partnery v Čechách, při korekturách českých textů v tiskárně a podobně.

Potvrdila se domněnka, že většina obyvatel žijících na tomto území je produkčně nebo alespoň percepčně bilingvními – že tedy i Chorvaté na Daruvarsku přicházejí s češtinou pravidelně do styku. Ochota tímto jazykem komunikovat, byť formou dvojjazykové komunikace, už záleží na jednotlivcích. Setkáme se s lidmi, kteří češtinu odmítají, ale i s těmi, kteří by si rádi tento jazyk osvojili na lepší úrovni. Stejně tak se setkáme s lidmi, kteří mají české kořeny, případně i česky mluví, ale k češtví se už z různých důvodů nehlásí. Bohužel je to jedna z pokročilejších fází asimilace příslušníka menšinového obyvatelstva směrem k obyvatelstvu většinovému.

Poněkud větší podíl bilingvních mluvčích i Chorvatů, kteří komunikují česky, jsem ve svém výzkumu zastihla ve firmě na venkově. Zde dokonce i přes stejný podíl Čechů a Chorvatů mezi zaměstnanci převážila v komunikaci čeština. Ve vybraných firmách ve městě jsem toto nezaznamenala. Nejsem si jistá, zda je možné tento rozdíl připisovat rozdílu venkova a města, určitě zde ale působí také faktor menší osady, kde se všichni znají a tím pádem mají i Chorvaté větší možnosti se naučit česky v komunikaci se sousedy, zatímco prostředí města, byť poměrně malého, je odcizenější. Zároveň je v Končenicích výrazně větší podíl českého obyvatelstva nežli v Daruvaru (přestože Češi tvoří necelou polovinu obyvatel Končenic, jsou nejpočetnější národností

této obce), takže lze předpokládat působení určitého tlaku na zdejší nečeské obyvatelstvo, aby se přizpůsobilo a češtinu ovládlo aspoň v rovině pasivního mluvčího.

Schopnost respondentů reflektovat svou komunikaci a své znalosti jazyka se dost různila. U respondentů, u kterých jsem výzkum provedený formou ankety doplnila ještě rozhovorem, jsem měla sama možnost aspoň částečně posoudit úroveň znalosti češtiny, u ostatních respondentů jsem vycházela z jejich odpovědí a jejich srovnání s odpověďmi kolegů. Setkala jsem se s reálnými schopnostmi reflektovat své jazykové znalosti i chování, ale i s přeceňováním nebo naopak podceňováním svých znalostí. Nejvýraznějším příkladem neschopnosti uvědomovat si své jazykové chování je vedoucí masny v Končenicích, pan Mirko K., který uvedl, že komunikuje převážně česky se svými dětmi a výhradně česky se zaměstnanci – z odpovědí dalších respondentů z jeho podniku je ale jasné, že pan Mirko komunikuje mnohem více chorvatsky, než si to sám uvědomuje nebo je ochoten připustit.

Z odpovědí respondentů vyplývá, že v češtině většinou probíhají soukromé rozhovory, zatímco oficiální komunikace nebo komunikace na odborné téma probíhá většinou v chorvatštině. Především u odborné komunikace je to důsledkem nedostatečné znalosti české odborné terminologie, která je dána vzděláváním v chorvatském jazyce. Změna tématu v rámci konverzace tak většinou vede k změně jazyka komunikace. K soukromé komunikaci v českém jazyce se přihlásili i někteří chorvatsko-čeští mluvčí. Jedna z respondentek to vysvětlila slovy, že při rozhovoru v češtině, kterou jinak téměř neužívá, pociťuje určitou intimitu, teplo.

Případné potíže v komunikaci v českém jazyce si respondenti nejvýrazněji uvědomují při komunikaci s rodilými mluvčími, například při hostování nebo výletech do České republiky nebo naopak při příjezdu českého občana do Chorvatska. Necelá polovina respondentů uvedla, že žádné potíže nepociťuje. Další uvedli nejčastěji nedostatečnou slovní zásobu, která vede buďto k nemožnosti všemu rozumět nebo naopak nemožnosti se správně česky vyjádřit. Častěji se vyskytují potíže ve vyjadřování. Jeden respondent uvedl, že mu vadí neznalost stylové rozrůzněnosti českého jazyka – neví, jestli v češtině existuje nějaká obdoba hochdeutsch. Další uvedl, že v dětství žádné potíže nevnímal, nyní s ohledem na omezenější komunikaci v češtině, potíže má.

Naprostá většina respondentů se shodla na tom, že je důležité ovládat oba jazyky v jazykově smíšeném prostředí, jaké existuje na Daruvarsku. Většinou svůj názor zdůvodňují skutečností, že „by každý člověk měl znát více než jen jeden jazyk, protože je to určitou hodnotou“. „Znalost menšinového jazyka v daném prostředí umožňuje lepší soužití spoluobčanů“, „dává možnost sblížit se s lidmi z okolí, poznat je a vážit si jich.“ „Každý by měl být schopen domluvit se s lidmi, které denně potkává.“ A navíc, „společnost mluvčích daného jazyka umožňuje jednodušší a nenásilné osvojování si toho jazyka.“ Poněkud nesmyslně vyznívá tento názor od respondentů, kteří sami česky nemluví ani nerozumí, nebo jim dokonce vadí, když se v jejich společnosti česky mluví. Žádný z respondentů ale neuvedl, že není důležité ovládat oba jazyky v jazykově smíšeném prostředí - dva respondenti uvedli, že k dané otázce nemají jasné stanovisko.

71 % respondentů se shodlo, že by menšinové obyvatelstvo, čili v tomto případě Češi na Daruvarsku, mělo ovládat jazyk většiny, chorvatštinu, stejně dobře jako češtinu. 14 % respondentů s tímto nesouhlasí, neboť mateřským jazykem Čechů na Daruvarsku zůstává čeština a není proto nutné, aby chorvatštinu znali na stejné úrovni. Zbýlých 14 % respondentů nevyjádřilo k dané otázce jasné stanovisko.

Poněkud jiné poměry jsou v názorech respondentů na otázku zda by většinové obyvatelstvo, čili Chorvaté žijící na Daruvarsku, měli ovládat jazyk menšiny, která v jeho prostředí žije. Aktivní znalost menšinového jazyka, tj. schopnost češtinu aktivně používat, by od Chorvatů požadovala jediná respondentka – shodou okolností Chorvatka, která sama česky nemluví, přestože má po otci české kořeny. 33 % respondentů naopak uvedlo, že si nemyslí, že by většinové obyvatelstvo mělo ovládat jazyk menšiny na jakékoli úrovni, přestože se někteří shodují, že to může být výhodou, v žádném případě ale podmínkou soužití. 62 % respondentů by od Chorvatů požadovalo pasivní znalost češtiny, schopnost češtině porozumět – především z důvodů lepšího soužití většinového a menšinového obyvatelstva, z důvodu lepší komunikace. Vnímají to jako vyjádření vstřícnosti vůči menšinovým spoluobčanům, kteří jsou nuceni osvojit si jazyk většiny. Různí se názory na skutečnost, kde by si Chorvaté měli češtinu osvojit – nemělo by jít o povinný předmět ve škole, ale mnozí by uvítali hodiny češtiny v nabídce volitelných předmětů – rozhodnutí učit se česky by tak zůstávalo na každém jednotlivci. Největší možnost naučit se česky mají podle respondentů lidé ve společnosti, v každodenní komunikaci na ulici, mezi lidmi – stačí chtít.

Z výzkumu zároveň vyplynulo, že značná část Chorvatů, žijících v daném menšinovém prostředí se stává chorvatsko-českými bilingvními mluvčími, neboť

s češtinou přicházejí pravidelně do styku. Stejně jako se menšinové obyvatelstvo přizpůsobuje většinovému, tak také většinové obyvatelstvo ovlivňuje a nutí ho přizpůsobovat se cizímu prvku ve svém prostředí. Dokladem tohoto ovlivňování je nejen poměrně velký počet Chorvatů se schopností domluvit se v českém jazyce, ale i slova některých respondentů, Chorvatů, kteří si uvědomují, že jejich znalost českého jazyka, byť na nízké úrovni, ovlivňuje jejich užívání chorvatštiny (tzn. nejen jazyka většinového obyvatelstva, ale především jazyka mateřského).²⁴ Skutečnost, že znalost menšinového jazyka ovlivňuje užívání jazyka většinového si uvědomují i Češi žijící v tomto prostředí. Ovlivňování jazyků je tedy obousměrné – především v rovině lexikologické.

Kromě komunikace v jednom z jazyků je jednou z možností komunikace mezi bilingvními mluvčími, kteří mají jazyky osvojené v různé míře, dvojjazyková komunikace, s kterou se v nějaké podobě setkala převážná většina respondentů. Někteří se k takové komunikaci sami přihlásili. Pravidelně se s takovou komunikací setkávají Chorvaté, kteří se stýkají s česky mluvícími spoluobčany – sami tedy reagují v chorvatštině na české podněty v okolí. Některým Chorvatům ale vadí, když se v jejich přítomnosti mluví česky nebo někdo mluví česky na ně. Dvojjazyková komunikace podle odpovědí respondentů probíhá na nejrůznější témata, v soukromí i v zaměstnání: „mezi kamarády v tělocvičně při házené“, „doma s manželkou“, „s kamarády o muzice“, „každodenní rozhovory na ulici“, „ve škole, na pracovišti“, „manželova babička mluví česky a my jí odpovídáme chorvatsky“, „komunikace prodavače se zákazníkem“, „švagrová na mě mluví česky a já odpovídám chorvatsky“, „hlavně v práci, se šéfem“ atd.

Podle předpokladu jsem se ve vybraných firmách na Daruvarsku nesetkala s žádnou formou jazykového plánování, které se vyskytuje ve velkých, nadnárodních podnicích.²⁵

Nepotvrdila se ani potřeba tlumočení mezi zaměstnanci, neboť všichni zaměstnanci ovládají většinový jazyk a komunikace v jazyce menšiny je záležitostí

²⁴ Paní Kornelija K. (41-50 let) uvedla, že si uvědomuje ovlivnění své znalosti chorvatštiny v rovině prozodie (chybný slovní přízvuk), občas i v rovině gramatické. Jiní respondenti poukazovali především na ovlivňování v rovině lexikální.

²⁵ S určitou formou jazykového plánování bych se pravděpodobně setkala v podnicích, v nichž je znalost češtiny požadována – například v českých školách – na základě znalosti prostředí ale předpokládám, že i zde by šlo jen o nepravidelné jazykové přednášky. Nepředpokládám, že bych se setkala se stanovením firemního jazyka nebo s pravidelnými jazykovými kursy pro monolingvní mluvčí.

osobní volby komunikujících, nebo potřeba překládání firemních materiálů – veškerá administrativa v podnicích je vedena v chorvatštině a v případě potřeby jejich překladu do češtiny jsou využíváni samotní zaměstnanci podniku.

6. ZÁVĚR

Existence národnostní menšiny je komplexním problémem, který je vždy třeba řešit na mnoha úrovních zároveň. Skutečnost, že se česká menšina v Chorvatsku udržela již téměř dvě století, je výsledkem její dobré organizovanosti a především nekonečné snahy samotných příslušníků menšiny pořád budovat – přestože to z pohledu většinového obyvatelstva může někdy vypadat jako boj s větrnými mlýny, pro krajany jsou jejich národnost a mateřský jazyk významnou součástí jejich identity a sebeurčení.

Důkazem smyslu tohoto boje je stálá živost jazyka chorvatských Čechů. Přestože jde o jazyk do určité míry ovlivněný prostředím, jazyk, který do sebe přejímá názvy nových skutečností z jazyka, v jehož prostředí se vyvíjí a jímž je ovlivňován, menšinová čeština zůstává blízka současným českým jazykovým útvarům – existuje zároveň s nimi, jen v jiném společenském prostředí, a shodně s nimi i odlišně o nich se vyvíjí. Český jazyk tak zůstává mateřštinou dalších generací, které se hlásí nejen k ní, ale i k českým tradicím, zvykům a obyčejům.

Znalost více jazyků a více kultur je vždy obohacující, nejen v možnosti volit mezi více jazyky a funkčně je využívat, ale i skrze tyto jazyky se sblížit s více lidmi, chápat jejich hodnoty a chování. Vážít si nabízených možností by si tak měli nejen příslušníci menšiny, ale i okolí, v němž menšina žije a které má skrze menšinu možnost poznat jinou kulturu a nebo se i naučit jejich jazyku.

Pro dlouhodobější setrvání menšiny v dané společnosti jsou ale důležité nejen postoje menšinových příslušníků a jejich snaha o udržení si vlastního jazyka a hodnot, ale také postoje většinové společnosti. Asimilační procesy asi nutně patří do procesu přirozeného jazykového vývinu – jejich průběh a rychlost jsou ale silně ovlivňovány vnějšími faktory, společenskými a politickými. Pro setrvání menšinového obyvatelstva v daném prostoru je důležité zajistit socioekonomické podmínky, ale aby si mohlo udržet svůj jazyk, je nutné umožnit mu tento jazyk používat v nejrůznějších komunikačních situacích. Omezování funkcí, které jazyk může plnit, znamená také omezování menšinových příslušníků v jejich volbě mezi ovládanými jazyky – a toto vede v důsledku také k postupnému ochuzování menšinového jazyka, neboť některé jeho prostředky se z důvodu nemožnosti je využívat nepředávají dalším generacím.

Velmi pozitivním prvkem v procesu udržování jazyka je organizované vzdělávání v jazyce menšiny – k plnému využití svých možností by mělo být podpořeno poskytovanými komunikačními příležitostmi.

K setrvání menšiny by mělo být podněcováno nejen jazykové vědomí, ale i jazykové sebevědomí. Děti krajanů by měly být vedeny k tomu, aby si vážily svých předků, jejich zvyků a kultury, aby se hrdě hlásily k české národnosti a cítily se Čechy i v domově vzdáleném od České republiky, původní vlasti svých předků.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Antológia bilingvizmu, ed. Jozef Štefánik, Bratislava, AEP, 2004
- ARLOVIĆ, Mato: Zbirka zakona Republike Hrvatske, Zagreb, Narodne novine, 2003
- AUERHAN, Jan: Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a Bulharsku, Praha 1921
- BĚLIČ, Jaromír: Poznámky o češtině na Daruvarsku v Jugoslávii *in* Slavica Pragensia I, Praha 1959, str. 59-75
- Bilingvizmus. Minulosť, prítomnosť, budúcnosť. Ed. J. Štefánik. Bratislava, AEP, 2002
- BURIAN, Franta: Česká řeč na Daruvarsku *in* Naše zahraničí 1928-29, str. 138-150 a 1931, str. 18-21, přetisknuto v Přehledu kulturních, literárních a školních otázek I, Daruvar, NVI Jednota 1962, str. 50-63
- ČECHOVÁ, Marie a kol.: Čeština – řeč a jazyk, Praha, ISV nakladatelství, 2000
- Československé listy, Zagreb, 1921, č. 11
- Český kalendář – ročenka, NIU Jednota, Daruvar
- DANĚK, Alois: 75 let České základní školy J. A. Komenského v Daruvaru. 70 let České mateřské školy Ferda mravenec v Daruvaru, Daruvar, NIU Jednota, 1997
- DUDOK, Miroslav: Pluricentrický vývin modernej slovenčiny *in* Studia Academica Slovaca 31. Přednášky 38. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Bratislava, Stimul, 2002, str. 42-50
- DUDOK, Miroslav: Pulzačné vektory enklávnej slovenčiny *in* Slovenčina v menšinovom prostredí. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2004, s. 32-42.
- DUDOK, Miroslav: Stav slovenčiny v Juhoslávii a jej výskum *in* Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Bratislava: Veda 1997, s. 203-209.
- Encyklopedický slovník češtiny, Praha, NLN, 2002
- GJENERO, Davor: Što treba biti politička ambicija nacionalne manjine *in* Identitet 128, 2008, str. 11-13

HAMERS, Josiane F. – BLANC, Michel H. A.: Societal bilingualism, intergroup relations and sociolinguistic variations *in* J. F. Hamers – M. H. A. Blanc: Bilinguality and Bilingualism, New York, Cambridge University Press, 2005, str. 273-323

HEGL, Drago: Feral u Daruvaru: Kako tamošnji gadonačelnik Zvonko Cegledi prebrojava krvna zrnca svojih sugrađana da bi dokazao tezu o ugroženosti Hrvata, Feral, 13.4.2006,

http://www.daruvar.net/index.php?option=com_joomlaboard&Itemid=36&func=view&id=877&catid=7

HEROUT, Václav: České školy ve Velkých a Malých Zdencích, Daruvar, NIU Jednota, 2001

HOUSAROVÁ, Blanka: Bilingvismus *in* Diagnostika a terapie poruch komunikace, 2002, č. 1-2, str. 22-29

HUTAROVÁ, Veronika: Bilingvismus a předškolní výuka cizích jazyků *in* Cizí jazyky, 1994/5, č. 5, str. 214-216

Individuálny a spoločenský bilingvismus. Ed. J. Štefánik, Bratislava, Univerzita Komenského – Gramma, 2005

JANČÁK, Pavel: Čeština v Ivanově Sele v Jugoslávii *in* Slovo a slovesnost 32, 1971, str. 241-257

JANČÁK, Pavel: Hodnocení vlivu příbuzného jazyka na slovní zásobu českého nářečí *in* Slovo a slovesnost 4, 1973, str. 302-319

JEDNOTA – týdeník, NIU Jednota, Daruvar

KOLOUCH, Otokar: České školství v Chorvatsku po II. světové válce *in* Přehled kulturních, literárních a školních otázek XIV., Daruvar, NIU Jednota, 1993, str. 87-97

LALIČOVÁ, Lenka: České vysílání Radia Daruvar *in* Přehled kulturních, literárních a školních otázek XXII., Daruvar, NIU Jednota, 2003, str. 3-6

LALOVIĆ, Dragutin: Dvostruko pravo glasa nije narušavanje nego ostvarivanje stvarne jednakosti *in* Manjinski forum 29, 2008, str. 6-7

LANSTYÁK, István: K niektorým otázkam bilingválnej komunikácie *in* Slovenčina v menšinovom prostredí, Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2004, str. 411-432

MATUŠEK, Josef: 40 let od založení Pedagogické akademie v Pakraci *in* Přehled kulturních, literárních a školních otázek XXI., Daruvar, NIU Jednota 2001, str. 40-44

MATUŠEK, Josef: České školy v Chorvatsku (1922 - 1941) *in* Přehled kulturních, literárních a školních otázek XIV., Daruvar, NIU Jednota, 1993, str. 65-86

- MATUŠEK, Josef: Češi v Chorvatsku, Daruvar, NIU Jednota, 1994
- MATUŠEK, Josef: Znovuvydávání českých novin v Chorvatsku po r. 1945 *in* Přehled kulturních, literárních a školních otázek XVII., Daruvar, NIU Jednota, 1997, str. 5-14
- MIRKOVIĆ, Dragutin J.: Govori Čeha u Slavoniji (Daruvar i okolina), Beograd, 1968
- Narodne novine: <http://www.nn.hr>
- NEBESKÁ, Iva: Úvod do psycholingvistiky, Praha, H&H, 1992
- NEKVAPIL, Jiří – NEKULA, Marek: K jazykové situaci v nadnárodních podnicích působících v České republice *in* Slovo a slovesnost, 67, 2006, str. 83-95
- NEKVAPIL, Jiří – NEKULA, Marek: On language management in multinational companies in the Czech Republic *in* Current Issues in Language Planning 7, 2006, s. 307-327
- NEUSTUPNÝ, Jiří V.: Historické místo jazykového managementu: současný stav – překlad článku, který byl publikován pod názvem „Gengo kanri riron norekishiteki ichi: appude-to“ *in* Language Management in Contact Situations. Vol. 3. Reports on the Research Projects No. 104. Chiba, Chiba University, Graduate School of Social Sciences and Humanities, 2004, str. 1-7
- NEUSTUPNÝ, Jiří V.: Sociolingvistika a jazykový management *in* Sociolingvistický časopis, 2002k 38, č. 4, str. 429-442
- NVI Jednota: <http://www.jednota.hr>
- PALKOVÁ, Zdena: Fonetika a fonologie češtiny, Praha, Karolinum, 1997
- PELIKÁNOVÁ, Hana: Poválečná reemigrace daruvarských Čechů pohledem oficiální literatury a vzpomínkových vyprávění aktérů, diplomová práce, obhájená v roce 2007 na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, Katedra obecné antropologie, vedoucí práce Zdeněk Uherek
- PLICHTOVÁ, Jana: Bilingvizmus a etnická identita *in* Československá psychologie, 1991, č. 2, str. 97-107
- Příruční mluvnice češtiny, Brno, NLN, 2003
- SKUTNAB KANGAS, Tove: Bilingvizam, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1991
- SLOBODA, Marián: Jazyk národnostnej menšiny, idiolektne siete a biografie (Slováci v chorvatskom Iloku) *in* Slovenská řeč 69, 2004, č.1, str. 15-36

SOHROVÁ, Marie: K některým jevům mluvy Čechů v Chorvatsku *in* Přehled kulturních, literárních a školních otázek, Daruvar, NVI Jednota 2005, str. 56-71

SOHROVÁ, Marie: Od mluvy k psanému jazyku menšiny *in* Přehled kulturních, literárních a školních otázek, NVI Jednota, Daruvar 2006, str. 25-32

SOHROVÁ, Marie: Příspěvek ke zkoumání daruvarské češtiny *in* Přehled kulturních, literárních a školských otázek, Daruvar, NVI Jednota 1973, str. 54-58

STRÁNÍKOVÁ, Libuše: referát přednesený na oslavě 60. výročí NVI Jednota 16. 9. 2006

Svaz Čechů RCH: <http://www.savez-ceha.hr>

ŠATAVA, Leoš. Jazyk a identita etnických menšin : Možnosti zachování a revitalizace, Praha, Cargo Publishers, 2002

TATALOVIĆ, Siniša: Nacionalne manjine u Hrvatskoj, Split, Stina, 2005

TEŽAK, Stjepko – BABIĆ, Stjepan: Gramatika hrvatskog jezika, Zagreb, Školska knjiga, 2003

VEŽIĆ, Goran – OBRADOVIĆ, Stojan: Dvostruko pravo glasa za nacionalne manjine – da ili ne *in* Identitet 128, 2008, str. 17-20

VINTER, Josef: Česká a chorvatská škola v Končenicích, Daruvar, NIU Jednota, 2007

VODVÁRKOVÁ, Ana: Demografska situacija područja općine Daruvar od prvog popisa do 1991. g. – Kratka demogeografija Čeha u Republici Hrvatskoj do 1991. godine *in* Přehled kulturních, literárních a školních otázek XIV., Daruvar, NIU Jednota, 1993, str. 3-20

Zbirka zakona Republike Hrvatske, Zagreb, Narodne novine, 2003

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA Č. 1 - dvě ukázky mluveného textu	74
PŘÍLOHA Č. 2 - ukázka psaného textu	77
PŘÍLOHA Č. 3 - dotazník k výzkumu firemní komunikace	83

PŘÍLOHA Č. 1

Dvě ukázky mluveného textu příslušníků české menšiny v Chorvatsku.

1. ukázka

D: můj taťinek von učil řemeslo v Čexách. a diš se vožeňil, diš se vrátil spátki do xorvacka, do () jugoslávije tehdi ne, tág ňikdi do čex vic necht'el jit. ale ňigdi. a f kónčeňici (.) spolužáci sejdou se, povipravuješ si, spomeneš si (.) a takle já něgdi (.) manžel de do lovu, von se bavi (.) a já sed'im, d'ivam se do-do televize, a spominám si a něgdi si i zabréčím (2s) a pak se rozlobím a vídu ven a to je to.

L: no ale máš tadi ten spěv, tú-tu besedu

D: no ten spěv mám, ten-ten-ten mňe jed'iňe drží. da. něgdi sem v končeňici, pamatuješ se, tancovali sme za obžinky, i s jirinou, jój (3s) spominám si na tu zahrátku tam.

L: kterou zahrátku?

D: diš ste (gde ste) vostávali u tex Klimšú. bil barák a ta pjekná zahrátka () veliká zahrátka. bil tam ten – jabka, slívy, zahrada, no, zahrada to bila.

L: zlatej děšť

D: jo?

L: u plotu.

D: u plotu. jo?

2. ukázka

D: to sem já řekla manželovi, protože von se cht'el vrátit. vrát'ime se do končenic, vrátíme. ale mi tej vlasňe nepatřime ňikam. tadi máme teť uš ňákej krux tex kamarádú. ňejakej. moc málo. protože v dnešňi dobje kamarád'i nejsou. a f končeňici diš se vod [hez] nečaka, vod neteře narod'ila holčička, tam slavjej tu ródu, ne? tag sme tam bili, pozvani, a manžel řika, hele, já tu ho ňikoho nepoznám. reko ja taki ne, a jak nepoznaš ti je, tak tepru voňi nepoznaj tebe. tagže to je to.

Komentář:

Paní Danuška R. (60 let), s níž probíhal rozhovor, je původem z české rodiny v Končenicích, kde také ukončila českou základní školu. Provdala se za Čecha z Končenic, s kterým celý život mluví převážně jen česky. Po svatbě se ale odstěhovali do chorvatského prostředí, kde paní Danuška pracovala jako úřednice na poště, nyní je už v důchodu. V posledních letech dojíždí pravidelně do blízké osady, kde byla znovuzaložena Česká beseda a pěvecký sbor, v němž zpívá.

Dvě uvedené ukázky jsou z jejího rozhovoru s novinářkou NVI Jednota. Obě se vztahují k vzpomínkám na život v českém prostředí Končenic. Jde tedy o text nepřipravený, z čehož vyplývá jeho občasná nesouvislost, přechody mezi tématy, opakování i relativně časté pauzy mezi slovy a větami – prvky pro mluvené projevy typické. Paní Danuška se nesnaží o spisovné vyjadřování. Přestože šlo o rozhovor který má být zpracován jako článek do novin, mezi mluvčími je cítit uvolněná, neoficiální atmosféra. Paní Danuška tedy mluví, jak je zvyklá, a spoléhá na to, že její partnerka zná prostředí, o kterém mluví, a také mluví česky i chorvatsky, čili není nutné chorvatská slova překládat nebo dodatečně vysvětlovat.

V jejím projevu jsou patrné prvky nářeční (severovýchodočeského, zachovaného v Končenicích): *tepru* (teprve), *tej* (teď); obecně české: *ňákej* (nějaký); i chorvatské:

- větná melodie

- krácení délek v koncovkách i kořenech slov: *sed'im, d'ivam, spominám, obžinky, nepatřime, dnešni* – paní Danuška často vyslovuje vokály „polodlouze“, tedy ani dlouze ani krátce

- přejímání slov - například *nečaka* (neteř), *róda* (čáp). V případě slova *nečaka* je zřejmé, že paní Danuška ví, že jde o slovo chorvatské, a skutečnost, že si je toho vědoma ještě před jeho vyslovením signalizuje nejen hezitační zvuk v době, kdy na český ekvivalent vzpomíná, ale také fakt, že chorvatské slovo vyslovuje v nominativu, mimo započatou větnou konstrukci – před opravou a uvedením českého lexému pak zopakuje i předložku a české slovo tím zapojí do konstrukce věty už v náležitém tvaru.

- frazémy a kolokace přímo přejaté, přeložené z chorvatštiny: *a to je to* (ch. i to je to)

- posun předložkových vazeb: *jít do lovu* (č. jít na lov), *dívat se do televize* (dívat se na televizi)

- nesprávný slovosled: *spolužáci sejdou se*

- přejaté částice: *da, jój*

- vynechávání zvrátneho zájmena u sloves: *taťínek (se) učil řemeslo*

Vysvětlení užitých transkripčních znaků:

. , ? finální kadence: klesavá konkluzivní, pokračovací a výrazně stoupavá

(.) krátká pauza

(2s) delší pauza, označení v sekundách

() nezrozumitelný úsek

(gde ste) nesrozumitelné, možná vyslovené

[hez] hezitační zvuky

PŘÍLOHA Č. 2

Ukázka psaného textu příslušníků české menšiny v Chorvatsku.

VZPOMÍNKY S TRÉMOU

Milí hosté, srdečně vás zdravím a doufám že se vám líbí program který jsme připravili k desátým narozeninám naší Besedy.

Musím vám ale přiznat že mám trému. Je to už delší doba jak jsem takhle veřejně nevystupovala před tak velkým počtem lidí. Bohužel, osud mě odtáhl příliš daleko od Slavonského Brodu, takže víc nemám možnost zúčastnit se nějaké činnosti v Besedě. Trochu jsem stratila rytmus a proto je tu tréma.

Právě tréma je temat povídky kterou jsem napsala a kterou vám teď přečtu. Nevím zda je to chlouba nebo stěžování, ale tréma ovládla mnou už několikrát. Dnes si zavzpomínám na dva zajímavé příběhy.

Vzpomínám si jaro 1996 a na přípravy k zakládajícímu shromáždění naší Besedy. Spousta práce, domlouvání a rozhodování. Snad nebyl besedák který nějaký úkol nedostal. Mně nabídli vedení pracovního předsednictva na slavnostním zasedání. Ale já takovou práci nikdy nedělala. Ti kteří to už dělali a věděli jak se to dělá, v češtině se, bohužel, těžko snacházeli. Proto namlouvali mně:

- My ti řekneme všechno co máš říct. Ty si to jenom vše zapiš a jednoduše přelož do češtiny.

Já nejdřív odmítla tuto povinnost, ale potom jsem si uvědomila že tehdy při zakládání Besedy mnozí lidé dělali něco poprvé v životě. A zvládli to, museli to zvládnout. Tak snad já také zvládnou to vedení pracovního předsednictva.

Několik dní jsem vyptávala, proptávala, zapisovala, překládala, listovala slovníkem a udělala si koncept denního pořadu. Zapsala jsem si tam snad každou větičku za kterou jsem předpokládala že ji budu muset vyslovit. Ovšem, nejdřív v češtině potom v chorvatštině, neboť se shromáždění konalo dvojjazyčně. Dokonce jsem navrhla abysme udělali generálku zasedání pracovního předsednictva. Vždyť tu bude plný sál lidí. Jenom z Daruvaru přijede plný autobus co vedoucích ze Svazu Čechů, co novinářů z Jednoty a co účinkujících v programu z končenické Besedy.

V samém Brodě byl také zájem o zakládání nějakého spolku brodských Čechů. Takový houf lidí, to se generálka musí udělat. Dnes se už vic nepamatuji zda se jsme tu generálku udělali nebo ne. Nejspíš že ne. Kdybyjsme ji udělali tak by se jistě nestalo to co se stalo.

Štěstí že pracovní předsednictvo pracuje v sedě a že všechny papíry a zápisi už leželi na stole ještě před začátkem slavnosti. Jinák by tréma mnou tolik ovládla že by mi se to vše rozlétlo po podlaze.

Tak členové pracovního předsednictva zabrali svá místa a já začala s čtením ze svého konceptu. Nejdřív pozdrav všem přítomným v češtině a pak v chorvatštině. Potom oficiální otevírání zakladajícího shromáždění České besedy Slavonský Brod v češtině a potom... A potom se sálem rozlehl potlesk, a to ne leda jaký potlesk. Byl to potlesk plný radostí a nadšení. A to nadchtí ocítila také já. Konečně se splnilo to co jsme několik měsíců netrpělivě očekávali. Tak jsem mohla s menším napětím a volněji vést zasedáním do konce.

Po oficiální části sledoval kulturně-umělecký program. Oddechla jsem ne jenom já. Všimla jsem si že se i ostatní besedáči uvolnili, že je ponechalo napětí a nervozita. Někdo mi dokonce blahopřál že jsem to prý moc dobře vedla.

Ale já tušila že přec nebylo vše v pořádku. Tak jsem se rozhodla zeptat se někoho neutrálního, někoho kdo neučinkoval v přípravách a s kým nadšení tolik neovládlo aby chyby neviděl. Byla to Vlasta, má kolegině z práce, původem Češka. A navíc, Vlasta měla jednu vlastnost, kterou nikdo přítomen v sále neměl: mohla jsem s ní počítat na úpřímnost, neboť jsme si zvykli na pracovišti navzájem opravovat chyby na našich výkresech. Víte co Vlasta odpověděla když jsem se ji zeptala jaké bylo to moje vedení?

- Já to vědět nemůžu, já český neumím.

Udiveně jsem vykulila na ní oči a protestovala:

- Ale vždyť všechno bylo dvojjazyčně.

Ne, nebylo.

Po tom prvním potlesku který mně tak nadchl, já zapoměla že musím mluvit nejen česky ale také chorvatsky. I když i ten chorvatský text byl na papíru zapsany. Ten kdo český rozuměl byl tak rozjasán že si buď vůbec nevšiml, anebo mu vůbec nevadilo že se zasedání nevede i v chorvatštině. A ten kdo českému jazyku nerozuměl, myslel že to tak musí bejt.

Tohle byla zkušenost s trémou jednoho začátečníka. Ale s trémou se netrápějí jenom začátečníci. I ti zkušenější mají často s ní příliš problémů.

Byl rok 1999 a konali se přípravy k oslavě výročí založení Besedy. Česká beseda Slav.Brod, skráceně ČBSB, už měla dost zkušenosti že mohla sama připravit kulturně-umělecký program, a k tomu si na oslavu zavolat ještě některou besedu a někoho z brodských folklorních spolku. Zase spousta práce, domlouvání a rozhodování, ale tentokrát s menším napětím a opuštěniji. Zkušenost už byla tu, a vše šlo nějak lehčeji.

Já zase něco vedla. Tentokrát kulturně-uměleckým programem. Že zapomenu na chorvatštinu, nebyl strach, protože jsem program vedla spolu s Ivanem Maškem. Zase jsem bedlivě připravila program a zapsala každou větu kterou jsme Mašek a já měli vyslovit, jak v češtině tak také v chorvatštině. A mezi jednotlivými body nechala jsem na papíru dost volného prostoru pro dodatečné zápisy. Zkušenost ukázala že se vždy v poslední chvíli objeví něco co se musí do programu přidat.

Doopravdy, když program už byl napsaný přišel brzojav s blahopřáním od paní Květy Šoljanové ze Zahřebu. Paní Květa, rozená Sýkorová, dcera předválečných brodských Čechů a besedáku, věnovala zdejší Besedě hezký počet českých knížek. Vedoucí Besedy zaslali, mezi ostatními, také paní Květě pozvánku k oslavě. Ale paní nemohla přijet, tak zaslala brzojav. Rozhodli jsme se že se s obsahem tohoto brzojavu podělíme se všemi návštěvníci, a že ho během programu přečteme. Žádný problem, hned si to na listek programu zapíšu, místa je tu dost, jenom... Jenom jak se vlastně český řekne brzojav? Brzo-jav, brzo javiti, rychle hlásit, rychlohlas? Ne, to ne, to tak blbě zní. Ptám lidé kolem sebe:

- Ví někdo jak se český řekne brzojav?

Nikdo neví. Jako by spěch a tréma ovládli všemi besedáci. Kde mám slovník? No, jo. Nechala jsem ho doma na psacím stole. Nevzpoměla jsem si ho strčit do kabelky. Beseda slovník má, ale kdo ho teď bude v tomhle rozruchu a spěchu hledat. Brzo-jav, rychlohlas? Ne, ne, to nepůjde. Ten český brzojav zní nějak docela jinak. Jenom jak?

Stalo se vám kdy, že nějaké slovíčko či něčí jméno máte někde v hlavě, ale ono nijak aby se vyklobalo ven? Chorvati řeknou: jako by se mi mozek zastavil. Ale můj mozek se vůbec nezastavil, on tak intenzivně ve svých buňkách vyhledával ten český brzojav, ale nijak aby ho našel. Češi zase řeknou: jako by se mi mozek zašil. To asy spíš bude. Jako by mozek byl zašitý na tom místě kde se ten český brzojav schoval. Bohužel, nebyl čas lichotit mému zastavenému čili zašitému mozku. Bylo ještě povinnosti které třeba vykonat před začátkem programu. Ale můj intenzivně pracující mozek se přece něčemu dovtipl: zeptám se někoho z hostů z Daruvaru. Jsou tam dámy a pánové kteří

v Česku studovali a kterým je čeština každodenní hovor. Jim ten brzojav jistě nikde nebude zašitý.

Tak zeptala se já skupiny Daruvařanů jak se český řekne brzojav. Nejrychlejší byla jedna paní která v Česku nejen studovala, ale která tam také odrostla. Udiveně se na mě podívala a víte co mi odpověděla?

- No, přece, telegram.

Tak známe slovičko. Kolikrát jsem doposud na poštách v Chorvatsku zasílala někomu nějaký telegram. A nebylo tomu tak dávno.

Ale tréma si tak ráda uděla s člověkem legraci.

Komentář

Autorka textu, paní Andělka (50-60 let) je Češka narozená v české menšině v Chorvatsku. V českém jazyce absolvovala 5 tříd na základní škole, další vzdělání absolvovala v chorvatštině. Od dětství mluvila s rodiči a sourozenci česky. V manželství s Chorvatem se češtině vzdálila a vlastní děti česky nenaučila. Dnes mluví česky s matkou a bratrem a aktivně se zapojuje do činnosti České besedy. Cítí se být Češkou.

Tento text je jejím proslovem, proneseným na oslavě desátého výročí České besedy Slavonský Brod. Spíše než oficiální proslov má ale ráz osobního vyznání. Kromě úvodu je složen ze dvou příběhů, vzpomínek autorky, spojených s menšinovým životem v Besedě.

Jde tedy o text předem připravený, psaný, ale určený k přednesu před veřejností v oficiální situaci. Text je stavěn monologicky, jako vyprávění, ale s vloženými větami v přímé řeči, oslovenými adresátů, zvoláními, řečnickými otázkami a dalšími prvky, kterými autorka navazuje kontakt s posluchači. V proslovu je cítit snaha o spisovné vyjadřování.

Ve vyjadřování autorky jsou zřejmé vlivy většinového jazyka prostředí, ve kterém žije (chorvatštiny), které lze najít na všech jazykových rovinách:

- krácení (nebo dloužení) vokálů: *pani, slovičko, něči, vic/víc, štěsti, český* (adv.), *počítat, zakladajícího, úpřimnost, listek, pracující*

- posunutí významu některých spojek: *Je to už delší doba jak jsem takhle veřejně nevystupovala...* (ve významu *co jsem takhle veřejně nevystupovala...*),
- předložkové vazby: *vzpomínat si (na) něco* (kolísání jako v případech: *vzpomínám si jaro X vzpomínám si na přípravy*), *větička za kterou jsem předpokládala že ji budu muset vyslovit*
- časté vynechávání pomocného slovesa: *tak (jsem) se já zeptala, já nejdřív odmítla tuto povinnost, já zapomněla* - nebo zvratného zájmena: *vyptávala jsem (se)*
- frazémy a kolokace přímo přejaté, přeložené z chorvatštiny: *nebyl strach, ptám lidé, stalo se vám kdy, nijak aby ho našel, kterým je čeština každodenní hovor, odrostla v Česku, udělat s člověkem legraci, vyptávat někoho, osud mě odtáhl, počítat s někým na upřímnost, dnes se už vic nepamatuji...*
- vynechávání interpunkčních čárek
- nesprávný slovosled - vliv chorvatského jazyka je patrný především u klitik: *Jinák by tréma mnou tolik ovládla že by mi se to vše rozlétlo po podlaze. Udiveně jsem vykulila na ní oči...*
- slovní zásoba - posuny významu slov jako v případech: *zabrat místo* (ve významu zaujmout), *ponechalo je napětí* (opustilo, povolilo), *zavolat na oslavu* (pozvat)
- přejatá (*třebat, snacházet se, proptávat*) nebo i přímo vložená chorvatská slova (*opuštění*)

Pravopisné chyby pravděpodobně pramení z autorčiných nedostatečných znalostí a praxe psaní v českém jazyce - setkáváme se s nedodržením shody podmětu s přísudkem, nesprávným psaním předložek s-/z- (zajímavé je, že i jedno slovo se objevuje psané dvěma způsoby: *skúšenost/zkušénost*) a dalšími chybami, které si také někdy protiřečí, např. *oběví, asy, každodenní, abysme/kdybyjsme, dvojjazyčně/dvojjazyčně*. atd. Ve slovech *zasé, jinak a netrápějí* se projevuje snaha o spisovnost, která vede až k hyperkorekci. Tvary instrumentálu plurálu *návštěvníci, besed'áci* jsou dialektologického původu.

Slova jako *temat, nadchtí, dovtipl* odhalují autorčinu nejistotu a možná dokonce bezradnost ve slovtvorbě a morfologii češtiny. Nejzřetelnější je to asi u slova prvního (*temat*), u kterého si autorka uvědomuje, že jde o slovo cizí, u kterého se při skloňování rozšiřuje kořen slova, neumí si s tím ale poradit.

Syntax textu je spíše hovorová, mluvená, čili s jednoduššími konstrukcemi a kratšími větami. Právě tímto rysem text působí spíš jako přepis mluveného projevu nežli jako projev původně psaný.

Slovní zásoba autorky je ovlivněna menšinovým prostředím Čechů v Chorvatsku, pohybuje se v rozmezí od nespisovnosti až po knižnost, kontrastují zde prvky nízkého a vysokého stylu (*abysme, bejt X zda, vše, přec*), přičemž autorka evidentně u některých slov nepociťuje jejich příslušnost k určité stylové vrstvě. Ve svém projevu se snaží vyjadřovat ve stylu vysokém, ale nevnímá prvky, které sem nepatří. Objevují se zde i prvky expresivní (*větička, slovičko*), především jde ale o expresivitu kontextovou, která pramení z autorčiny bezprostřednosti a subjektivnosti, její snahy oslovit adresáta a zaujmout ho.

PŘÍLOHA Č. 3

Dotazník k výzkumu firemní komunikace.

Jméno:

Příjmení:

1. Váš věk:
 - 21-30 let
 - 31-40
 - 41-50
 - 51-60
 - nad 60 let

2. Vaše nejvyšší dosažené vzdělání:
 - a) základní
 - b) vyučený/á (středoškolské tříleté)
 - c) středoškolské (čtyřleté)
 - d) vyšší (bakalářské)
 - e) vysokoškolské

3. Do jaké základní školy jste chodil/a:
 - a) české
 - b) chorvatské
 - c) chorvatské, s výukou českého jazyka a kultury

4. Do jaké střední školy jste chodil/a:
 - a) českých oddělení Gymnázia Daruvar
 - b) chorvatské

5. Kde jste se naučil/a česky:
 - a) doma
 - b) ve škole
 - c) jinde – kde?

6. Jakým jazykem mluvíte s matkou?
 - a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky

7. Jakým jazykem mluvíte s otcem?
 - a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky

8. Jakým jazykem jste mluvil/a s matkou a otcem v dětství?
 - a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně

- d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
9. Jakým jazykem mluvíte se svým bratrem/sestrou?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
10. Jakým jazykem mluvíte s rodiči své matky?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
11. Jakým jazykem mluvíte s rodiči svého otce?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
12. Jakým jazykem mluvíte se svým/svou manželem/manželkou, partnerem/partnerkou?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
13. Pokud máte děti, jakým jazykem s nimi mluvíte?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
14. Do jaké školy/školky Vaše děti chodí/chodily?
- a) české
 - b) chorvatské
 - c) chorvatské, s výukou českého jazyka a kultury
15. V jakém jazyce si v rodině píšete (dopisy, vzkazy, SMS, blahopřání)?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
16. V jakém jazyce se bavíte a vzděláváte?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky

17. V jakém jazyce čtete knihy?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
18. V jakém jazyce čtete noviny a časopisy?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
19. V jakém jazyce posloucháte vysílání rádia?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
20. V jakém jazyce sledujete vysílání televize?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
21. Uvítal/a byste více vysílání v českém jazyce v chorvatské televizi nebo rádiu?
- a) ano
 - b) nemám o to zájem
 - c) ne, protože bych nerozuměl/a
22. Uvítal/a byste možnost sledovat vysílání televize a rádia z České republiky?
- a) ano
 - b) občas
 - c) nemám o to zájem
 - d) ne, protože bych nerozuměl/a
23. V jakém jazyce rozmýšlíte?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
24. V jakém jazyce počítáte?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
25. V jakém jazyce se Vám zdají sny?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky

- c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
26. V jakém jazyce nadáváte?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
27. Jste zvyklý/á psát česky?
- a) soukromé dopisy - ano
 - ne
 - b) oficiální dopisy - ano
 - ne
 - c) vlastní poznámky (například seznam, co je třeba udělat/koupit)
 - ano
 - ne
 - d) vzkazy někomu - ano
 - ne
 - d) jiné - ano
 - ne
28. V jakém jazyce používáte své jméno?
- a) většinou česky
 - b) oběma jazyky stejně
 - c) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - d) vždycky chorvatsky
29. V jakém jazyce zdravíte lidi, když je potkáte?
- a) většinou česky
 - b) oběma jazyky stejně
 - c) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - d) vždycky chorvatsky
30. Jakým jazykem mluvíte se svými kamarády, příbuznými a známými?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
31. Jakým jazykem mluvíte, když jste ve společnosti, ve které jsou samí Češi?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky
 - e) vždycky chorvatsky
32. Jakým jazykem mluvíte, když jste ve společnosti, ve které je kromě Čechů také člověk jiné národnosti?
- a) vždycky česky
 - b) většinou česky ale občas i chorvatsky
 - c) oběma jazyky stejně
 - d) většinou chorvatsky ale občas i česky

e) vždycky chorvatsky

33. Zažil/a jste někdy situaci, ve které dva lidé mluvili důsledně dvěma různými jazyky, například jeden česky a druhý chorvatsky?

- a) ano, setkávám se s tím pravidelně
- b) ano, několikrát jsem se s tím setkal/a
- c) ne

Pokud jste na předchozí otázku odpověděl/a ano, kdy, kde, mezi kým takový rozhovor probíhal? Na jaké téma?

.....
.....

34. Stýkáte se s někým, kdo mluví jenom česky?

- a) ano
- b) ne

35. Máte nějaké příbuzné nebo známé v České republice?

- a) ano
- b) ne

36. Jak často se s nimi stýkáte?

- a) jednou ročně
- b) častěji než jednou ročně
- c) méně než jednou ročně

37. Byl/a jste někdy v České republice?

- a) ano, jezdím tam pravidelně
- b) ano, jednou nebo dvakrát
- c) ne

38. Pokud jste byl/a v České republice, v jakém jazyce jste se tam domluvil/a?

- a) česky
- b) jiným jazykem – kterým?

39. Pokud jste se domlouval/a česky, měl/a jste potíže s komunikací?

- a) ne
- b) ano – jaké?

40. Pokud jste někdy mluvil/a s rodilými Čechy, poznali podle Vaší mluvy, že nepocházíte z Čech?

- a) většinou ano
- b) většinou ne

41. Znáte českou kulturu a dějiny?

- a) ano
- b) částečně
- c) ne, nezajímá mě to

42. Znáte české zvyky a obyčeje?

- a) ano, dodržuji je
- b) ano, ale nedodržuji je
- c) neznám

43. Znáte současnou politickou a hospodářskou situaci v Čechách a způsob dnešního života?
- a) ano, pravidelně sleduju, co se v Čechách děje
 - b) ne, protože nemám možnost to sledovat
 - c) ne, nezajímá mě to
44. Jste členem/členkou České besedy?
- a) ano
 - b) ne
45. Chodíte na akce, které Beseda organizuje (programy, divadla, muziky atd.)?
- a) ano, pravidelně
 - b) ano, když mám čas
 - c) chtěl/a bych, ale bohužel na to nemám čas
 - d) ne, nemám o ně zájem
46. Zapojujete se do organizace besedních akcí?
- a) ano, pravidelně
 - b) ano, když mám čas
 - c) chtěl/a bych, ale bohužel na to nemám čas
 - d) ne, nemám o to zájem
47. Ke kterému jazyku máte bližší vztah, kterým raději mluvíte?
- a) česky
 - b) chorvatsky
 - c) jiným – kterým?
48. Který jazyk lehčeji používáte / nejlépe ovládáte?
- a) češtinu
 - b) chorvatštinu
 - c) jiný – který?
49. Který jazyk je Vaším mateřským jazykem?
- a) čeština
 - b) chorvatština
 - c) jiný – který?
50. Který jazyk nejčastěji/nejvíce používáte?
- a) češtinu
 - b) chorvatštinu
 - c) jiný – který?
51. Uvědomujete si potíže při používání češtiny?
- a) ano, často
 - b) ano, někdy
 - c) ne
52. Jaká je Vaše národnost?
- a) česká
 - b) chorvatská
 - c) jiná – jaká?
53. Jaká je národnost Vaší matky?
- a) česká
 - b) chorvatská
 - c) jiná – jaká?

54. Jaká je národnost Vašeho otce?

- a) česká
- b) chorvatská
- c) jiná – jaká?

55. Jaká je národnost Vašeho/Vaší manžela/ky, partnera/ky?

- a) česká
- b) chorvatská
- c) jiná – jaká?

56. Jaká je národnost Vašich dětí?

- a) česká
- b) chorvatská
- c) jiná – jaká?

57. Myslíte si, že je důležité umět oba jazyky v jazykově smíšeném prostředí?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

Pokud jste na předchozí otázku odpověděl/a ano nebo ne, zdůvodněte svou odpověď:

.....
.....
.....

58. Myslíte si, že by menšinové, nechorvatské obyvatelstvo mělo ovládat chorvatštinu stejně dobře jako češtinu?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

59. Myslíte si, že by většinové, chorvatské obyvatelstvo mělo ovládat jazyk menšiny, která v jeho prostředí žije?

- a) ano, měli by menšinový jazyk ovládat aktivně (domluvit se jím)
- b) ano, měli by menšinovému jazyku znát pasivně (rozumět mu)
- c) ne

Zdůvodněte svou odpověď na předchozí otázku.

.....
.....
.....

60. V jakém jazyce mluvíte s kolegy v práci? Dopište jména:

- a) vždycky česky s
- b) většinou česky ale občas i chorvatsky s
- c) oběma jazyky stejně s
- d) většinou chorvatsky ale občas i česky s
- e) vždycky chorvatsky s

61. V jakém jazyce mluvíte se svým nadřízeným/nou (šéfem)?

- a) vždycky česky

- b) většinou česky ale občas i chorvatsky
- c) oběma jazyky stejně
- d) většinou chorvatsky ale občas i česky
- e) vždycky chorvatsky

62. V jakém jazyce mluvíte se svými zákazníky?

- a) vždycky česky
- b) většinou česky ale občas i chorvatsky
- c) oběma jazyky stejně
- d) většinou chorvatsky ale občas i česky
- e) vždycky chorvatsky

63. Přizpůsobujete jazyk Vaší komunikace se zákazníkem tomu, jakým jazykem zákazník promluví na Vás?

- a) ano
- b) ne

64. Na čem dalším záleží v jakém jazyce komunikujete se zákazníkem?

.....
.....

65. Setkal/a jste se někdy s požadavkem, abyste v zaměstnání používal/a češtinu?

- a) ano
- b) ne

Pokud jste na předchozí otázku odpověděl/a ano, kdy, kde a za jakých okolností to bylo?

.....
.....

66. Setkal/a jste se někdy s požadavkem, abyste v zaměstnání NEpoužívala češtinu?

- a) ano
- b) ne

Pokud jste na předchozí otázku odpověděl/a ano, kdy, kde a za jakých okolností to bylo?

.....
.....

Vaše odpovědi budou využity pro potřeby výzkumu na diplomovou práci, která se věnuje problematice vztahu česko-chorvatské komunikace na Daruvarsku.

Děkuji Vám za spolupráci a přeji příjemný a úspěšný den!

Helena Stráníková